

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії Східної Європи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему «Житла на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур Правобережної України: порівняльний аналіз»

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Чечуков Антон Олександрович

Керівник: д. і. н., проф.
Любичев Михайло Васильович

Рецензент: к. і. н., доц.
Скирда Валерій Володимирович

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ	12
1.1. Загальні характеристики вельбарських жител	13
1.2. Загальна характеристика пшеворських жител	18
1.3. Загальні характеристики черняхівських жител	21
1.4. Висновок.....	23
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ	26
2.1. Типологія жител вельбарської культури на Правобережній Україні	27
2.2. Типологія жител пшеворської культури на Правобережній Україні	35
2.3. Типологія жител черняхівської культури на Правобережній Україні	44
2.4. Висновок	49
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ	54
3.1. Порівняльний аналіз жител на поселеннях вельбарської та пшеворської культури на Правобережній Україні.....	55
3.2. Порівняльний аналіз жител на поселеннях пшеворської та черняхівської культури на Правобережній Україні.....	57
3.3. Порівняльний аналіз жител на поселеннях пшеворської та черняхівської культури на Правобережній Україні.....	59
3.4. Висновок	60

ВИСНОВОК	61
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	66
КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	71
КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ПШЕВОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	80
КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	94
РЕЗЮМЕ	109

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена важливою роллю будівництва у розумінні особливостей життєвої діяльності носіїв певної археологічної культури. Вивчення жител з поселень вельбарської, пшеворської та черняхівської культур дозволяє робити висновки щодо рівня технологічного розвитку даних суспільств та організації життєвого простору та процесу. Крім того дана тематика є доволі маловивченою, що дозволяє розширити межі розуміння вельбарського, пшеворського та черняхівського будівництва, а також взаємодії даних культур.

Об'єктом даного дослідження виступають житла на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур на території Правобережної України. При цьому під терміном «житло» слід розуміти споруду у якій теоретично могли проживати носії певної археологічної культури, однак призначення якої могло відрізнятися або не обмежуватися даною функцією.

Предметом дослідження є особливості вельбарського, пшеворського та черняхівського будівництва, конструктивні особливості жител, їх призначення та розповсюдженість, ступінь та напрямок взаємовпливів, а також комплекси пов'язаних з даними спорудами знахідок.

Хронологічні межі зумовлені часом існування пам'яток вельбарської, пшеворської та черняхівської культур. Нижньою хронологічною межею дослідження є час виникнення пшеворської археологічної культури, що відноситься до фаз А1-А2 за хронологічною схемою А. Годловського¹. Верхньою ж – ступінь D1, коли досліджувані культури припиняють своє існування². Таким чином дослідження охоплює період від II ст. до н. е. по V ст. н. е.

¹ Andrzejowski J. The Przeworsk Culture. A Brief Story (for the Foreigners)// Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age/ U. Lund Hansen, A. Bitner-Wróblewska. København-Warszawa: Det kongelige Nordiske Oldskriftselskas. Pánstwowe Muzeum Archeologiczne, 2010. P. 2-3.

² Там само. С. 33-34.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію розповсюдження поселень вельбарської, пшеворської та черняхівської культур на теренах Правобережної України. Під «Правобережною Україною» тут мається на увазі не омонімічний історико-географічний регіон, а всі території держави, які знаходяться західніше Дніпра.

Дослідженість питання відрізняється в залежності від археологічної культури. Черняхівське домобудування досліджено значно обширніше ніж вельбарське чи пшеворське, що зумовлено певними чинниками. В першу чергу це неопублікованість значної частини матеріалів розкопок, в основному пов'язаних з рятівними археологічними роботами¹.

Спеціальних досліджень присвячених вивченню жител у вельбарській культурі на території України не існує. Однак певні дослідники торкалися даної тематики у публікаціях матеріалів поселень чи загальних працях. Серед таких слід виділити науковий доробок Д. Н. Козака.

У праці “Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е.- IV ст. н. е.)”, у розділі присвяченому вельбарській культурі та її локальним відмінностям, розглядаються особливості будівель на вельбарських поселеннях Волині. Дослідник поділяє житла на “заглиблені” та “наземні”, серед яких в свою чергу виокремлює “великі” та “маленькі”². Такий поділ видається доволі недоцільним, оскільки в кожні з виділених груп співіснують будівлі різних форм та конструктивних особливостей.

Крім того публікуючи матеріали поселення Хрінники Д. Н. Козак подає стислий аналіз споруд досліджених на даній пам'ятці. Особливу увагу він приділяє характерним для фінального етапу поселення житлам типу “Stallhaus”,

¹ Andrzejowski J. The Przeworsk Culture. A Brief Story ... P. 37.

² Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е.- IV ст. н. е.). Київ: Наукова думка, 1992. С. 72–

які за думкою автора є проявом впливів черняхівської культури на вельбарське будівництво¹.

Також дана тематика також розроблювалася Я. І. Онищуком. У праці присвяченій населенню Західної Волині та Західного Поділля дослідник звертає увагу на особливості вельбарського домобудування в цьому регіоні². Однак в даній праці відсутній аналіз загальних особливостей жител, а основна увага спрямована на окремі об'єкти.

Таким чином наразі існують праці які лише опосередковано торкаються питання будівництва у вельбарській культурі. Найбільший внесок в дослідження даної тематики зробив Д. Н. Козак, деякі висновки якого підлягають сумнівам. Однак існує достатня кількість археологічного матеріалу на основі якого можна робити припущення щодо характеристик вельбарської будівничої справи.

Дослідження споруд на пам'ятках пшеворської культури дещо обмежені з причини малодослідженості поселень та недостатньої кількості їх публікацій. Однак існує ґрунтовна праця І. Ядчикової присвячена житлам пшеворської культури на території Польщі³. Також слід відзначити праці Й. Сковрона⁴, М. Петровської, К. Кот⁵ присвячені вивченню окремих аспектів пшеворських споруд. Дослідження присвячені як будівництву, так і структурі пшеворських поселень були проведені А. Міхаловським⁶. Варто згадати працю Я. Шустера присвячену особливостям жител у Центральній та Північній Європі у Римську

¹ Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та германців на Сирії. Київ: Інститут археології НАН України, 2012. С. 149.

² Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 244-255.

³ Jadczykowa I. Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski// Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. 1981. 28. S. 109-248.

⁴ Skowron J. Budowla halowa z osady ludności kultury przeworskiej w Rawie Mazowieckiej, stan. 38, w dolinie Górnej Rawki, na tle podobnych znalezisk z ziem polskich// Labor et patientia. Studia archaeologica Stanislao Pazda dedicate/ A. Błażejowski. Wrocław, 2008. S. 301-312.

⁵ Piotrowska M., Kot K. Konstrukcja kultury przeworskiej, ze stanowiska Polesie 1, gm. Łyszkowice oraz długie domy słupowe ze stanowiska Małolice 15, gm. Głowno. Próba interpretacji społecznej// Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011)/ Balázs Komoróczy. Brno: Spisy archeologického Ústavu AV ČR Brno 44. 2014. S. 371-385.

⁶ Michałowski A. Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich: z badań osadami okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2003. 283 s.

добу¹. Однак не існує праць присвячених виключно пшеворському будівництву на території України. Д. Н. Козак у монографії присвяченій пам'яткам Волині обмежується лише загальним описом². Так само житла описуються Я. І. Онищуком³.

Черняхівські ж пам'ятки на території України досліджені дещо детальніше. При дослідженні поселень, які належать до черняхівської культури не можна не звернути увагу на явні відмінності, простежувані у залишках споруд, що зробила М. А. Тиханова, описуючи локальні варіанти культури⁴. Подібна ситуація вимагала від дослідників створення типології, яка б повною мірою характеризувала особливості того чи іншого різновиду споруд - їх форму, призначення, матеріал, що використовується при будівництві.

Перша типологія черняхівських жител належить Е. А. Рікману. Слід зазначити, що розроблено її в 1975 р. для досить вузького регіону, а саме для Подністров'я та Подунав'я, що охоплює лише невелику частину поширення черняхівської культури і, таким чином, представлена класифікація не розглядає деякі важливі аспекти домобудівництва, а саме кам'яні споруди, здебільшого характерні для поселень Північного Причорномор'я. Проте, дана типологія знайшла відображення у публікаціях інших авторів, що робить її огляд обов'язковим при вивченні проблеми⁵. Е. А. Рікман виділив чотири типи жител на поселеннях черняхівської культури в означеному ним регіоні, а саме: «великі будинки», будинки середньої площі та частини жител, землянки, господарські

¹ Schuster J. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich// Wiadomości Archeologiczne. 2020. LXXI (71). S. 3-159.

² Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині ... С. 8-69.

³ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного ... 115-126.

⁴ Тиханова М. А. О локальных вариантах черняховской культуры//СА. 1957. №4. С. 168-194

⁵ Расохацкий А. А. Поселения черняховской культуры на восточном берегу оз. Кагул // Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья: сборник научных трудов. К.: Наукова думка, 1989. С. 93

споруди¹. Також автор окреслив особливості домобудування на черняхівських поселеннях Дністровсько-Прутського межиріччя².

Дана типологія, хоч і спирається на значну кількість публікацій і є результатом аналізу більшого обсягу даних, не може застосовуватися на сучасному етапі вивчення жител на поселеннях черняхівської культури, на що є ряд причин. По-перше, дана класифікація охоплює лише регіони Подністров'я та Подунав'я, що є лише невеликою частиною ареалу черняхівської культури. По-друге, вона була розроблена у 1975 р. і не може враховувати нові публікації. По-третє, не зовсім зрозумілий метод, який використовується автором при створенні класифікації. Якщо перші два типи Е. А. Рікман виділяє виходячи з етнографічних спостережень та призначення жител, то землянки та господарські споруди явно на основі іншої конструкції. Хоча, якщо продовжувати виділення за призначенням, то буде очевидним занесення землянок до низки господарських споруд, оскільки вони мають, на думку Е. А. Рікмана, допоміжну функцію³. Якщо ж як основний критерій ми візьмемо відмінності в будівництві, то «великі» і середні будинки доведеться об'єднати, оскільки вони відрізняються лише площею.

Значний внесок у вивчення черняхівського домобудування був зроблений О. І. Журко, який приділив даному питанню значну увагу. Роботи даного дослідника спрямовані на статистичну обробку комплексу жител та на типологізацію споруд⁴.

Але все ж таки, найбільш поширеною класифікацією споруд на поселеннях черняхівської культури є запропонована Б. В. Магомедовим. Усього дослідник

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья: в первых веках нашей эры // М.: Издательство «Наука», 1975. С. 79-122.

² Рикман Э.А. Жилище племён черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья// Древнее жилище народов Восточной Европы. Москва,1975. С. 50-87.

³ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья ... С. 115.

⁴ Журко А. И. Типология и соотношение жилых сооружений племен черняховской культуры // РА.1994. № 2. С. 37-41.

виділяє три групи будівель: поглиблені, наземні каркасні з дерева та глини, кам'яні¹.

Ця типологія виглядає значно обґрунтованішою з погляду методу виділення груп, ніж попередня. Крім того, Е. А. Рікман охоплював лише певний вузький регіон, а Б. В. Магомедов виділив особливості характерні для всієї території поширення черняхівської культури. Групи, на відміну від Е. А. Рікмана, чітко виділені на основі конструктивних особливостей житла, що позбавляє від плутанини, яка може виникнути з попередньою типологією, заснованою, більшою мірою, на призначенні будівель, у якій споруди іншого типу, через помилкового трактування може з легкістю бути занесено до господарських. Крім того у типології Е. А. Рікмана не можуть бути враховані пізніші знахідки, що робить її невідповідною навіть для регіону Дністровсько-Прутського міжріччя, бо на даній території з часом були виявлені сліди кам'яного домобудівництва.

Загалом наукову літературу з досліджуваної тематики можна умовно розділити на наступні групи: загальні дослідження, дослідження жител, дослідження культурних взаємозв'язків.

Джерельну базу дослідження складають публікації матеріалів пам'яток вельбарської, пшеворської та черняхівської культури на території Правобережної України.

Окрім того в джерельну базу входять зубрицькі пам'ятки. Перше поселення даного типу було відкрито у 1971 р. В. П. Савичем поблизу с. Зубра Львівського району Львівської області². Згодом, посилаючись на особливості цих пам'яток, на яких яскраво простежуються зарубинецькі риси, була виділена зубрицька

¹ Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. С. 21

² Козак Д.Н. Венеди. Київ: Інститут археології НАН України, 2008. С 238.

група, як частина пшеворської культури¹. Однак наразі рядом дослідників зубрицькі пам'ятки виділяються в окрему археологічну культуру.

Автором поняття “зубрицька археологічна культура” є Д. Н. Козак. Слід зазначити, що дослідження яке б обґрунтовувало ідентифікацію зубрицьких пам'яток як окремої археологічної культури не існує. Крім того, навіть в межах однієї роботи Денис Никодимович визначає дану сукупність поселень то як “групу”², то як “культуру”³. Під “культурною групою” дослідник має на увазі сукупність культурно-етнічних типів, що передують утворенню археологічної культури, яку в свою чергу він характеризує як “один з культурних компонентів (етнічних одиниць) у наступному витку спіралі історико-культурного розвитку регіону”⁴.

Однак таке визначення базується виключно на етнічній складовій, відкидаючи елементи матеріальної культури. Навіть якщо прийняти археологічну культуру як онтологічну категорію та погодитись з її прив'язкою до певних етнічних або інших спільнот, визначення Д. Н. Козака не може виявитися придатним, оскільки повністю урівнює поняття “археологічна культура” і “народ”. Народ теж можна визначити як “етнічну одиницю у наступному витку спіралі історико-культурного розвитку регіону”.

Визначаючи археологічну культуру за цією схемою Д. Н. Козак прийшов до тотожності цього поняття з поняттям «народ». Таким чином атрибутувавши носіїв пам'яток окремої групи як певну етнічну одиницю, автор автоматично виділяє ці пам'ятки в окрему культуру. Однак жодного матеріального підґрунтя для подібного рішення може і не існувати.

Тому визначаючи населення, що створило зубрицькі пам'ятки як венедів, Д. Н. Козак виокремив їх в археологічну культуру, що, однак, не вдається

¹ Козак Д. Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. Київ: Наукова думка, 1984. С. 49

² Баран. В. Д. Козак Д. Н. Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ: Наукова думка, 1991. С.27.

³ Там само. С. 41.

⁴ Козак Д.Н. Венеди... С 8.

зробити якщо ґрунтуватися на базі матеріальних пам'яток і абстрагуватися від етнічного елементу. Виходячи з цього зубрицькі пам'ятки не є культурою, а являють собою групу або локальний варіант пшеворської культури.

Вельбарські пам'ятки занесені нами до відповідного каталогу жител представлені такими поселеннями: Боратин I, Загаї II¹, Хрінники², Линів³, Дудин⁴.

Каталог жител з пшеворських поселень складений на основі наступних пам'яток: Сокільники, Підберізіці, Городок, Велика Слобідка I, Пасіки Зубрицькі, Загаї II, Линів, Підберізіці, Боратин, Зубра⁵.

Матеріали черняхівських споруд занесених у каталог приведені з наступних пам'яток: Бакота⁶, Біляївка⁷, Шершні, Курники⁸, Бернашівка⁹, Нагорне¹⁰, Черепин¹¹, Комарів¹², Ягнятин¹³

Метою дослідження є всестороннє вивчення особливостей жител на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур та їх конструктивних особливостей, а також типологізація даних будівель. Окремим пунктом слід виділити аналіз взаємовпливів даних культур.

¹ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині ... С. 154-166.

² Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та ... С. 83-210.

³ Козак Д. Н. Линівський археологічний комплекс (матеріали з багаточарового поселення біля с. Линів на Волині). Київ-Львів: РАС. С. 83-108.

⁴ Онищук Я. І. Археологічні дослідження поселення Дудин II у 2003 р.// Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2006. Вип.10. С. 134-142.

⁵ Козак Д.Н. Венеди...С. 225-457.

⁶ Винокур І. С., Горішній П. А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський: Центр Поділезнавства, 1994. 362 с.

⁷ Вакуленко Л. В. Приходнюк О. М. Поселення біля с. Біляївка на Кіровоградщині// Археологія: 1988. 62. С. 59-69.

⁸ Магомедов Б.В., Гудим-Левкович А.Н. Черняховские поселения Шершни и Курники на Южном Буге// Древности Юго-запада СССР. Кишинев, 1991. С. 84-106.

⁹ Баран В. Д., Винокур І. С., Журко О. І. Поселення середини I тис. н. е. в с. Бернашівка// Археологія: 1982. 39. С. 87-100.

¹⁰ Росохацкий А. А. Поселения черняховской культуры на берегу о. Кагул... С. 92-102.

¹¹ Баран В. Д. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. Київ: Видавництво АН УРСР, 1961. 100 с.

¹² Петраускас О. В. Деякі підсумки досліджень комплексу пам'яток пізньоримського часу біля с. Комарів// ОІУМ: 2014, 4. С. 165-183.

¹³ Махно Є. В. Поселення культури «полів поховань» на північно-західному Правобережжі// АП: 1. 1949. С. 153-175.

Відповідно до поставленої мети дослідження були сформовані його наступні **задачі**:

- створення каталогу жител на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур;
- визначення конструктивних особливостей жител зазначених культур;
- досвід створення типологізації будівель;
- проведення порівняльного аналізу споруд даних культур.

Методологія даного дослідження охоплює низку загальнонаукових та специфічних археологічних методів. При складанні каталогів жител на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур був застосований статистичний метод, метод кластерного аналізу, а також методи збору та класифікації інформації.

При створенні типологій вельбарських, пшеворських та черняхівських жител були використані методи абстрагування та узагальнення, а також типологічний метод. При порівнянні особливостей жител досліджуваних культур були застосовані методи порівняльного аналізу та аналогії.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в даному дослідженні:

- типологізовано житла вельбарської, пшеворської та черняхівської культур Правобережної України;
- вперше проведено порівняльний аналіз жител досліджуваних культур;
- піддаються сумніву тези про окрему культурну приналежність зубрицьких пам'яток.

Апробація результатів роботи не була проведена.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

При дослідженні жител як археологічних комплексів варто розуміти їх положення на поселенні, а також слід враховувати розміщення пам'яток в певному географічному середовищі. Вельбарські поселення зазвичай розташовуються на надзаплавних терасах річок¹. Подібне положення надає певні переваги у землеробському господарстві та веденні оборони. Однак також зустрічаються вельбарські пам'ятки на пологих мисах².

Носії черняхівської культури розміщували свої поселення аналогічно до вельбарських. Інакшу локалізацію можуть мати промислові пам'ятки даної культури, що розташовувались поблизу сировинних баз³. На відміну від вельбарських і черняхівських пам'яток, які в більшості випадках знаходилися на річкових терасах, пшеворські пам'ятки тяжіють до різноманіття топографічних умов. Вони виявлені однаково часто на надзаплавних терасах, піщаних мисах, схилах пагорбів поблизу долин⁴. Останнє положення часто характерне для зубрицьких пам'яток⁵.

Слід зазначити, що поселення римської доби на Правобережжі часто є багат шаровими. Ця обставина викликає проблему з культурною атрибуцією певних об'єктів з даних пам'яток. Тому ми не брали до уваги житла та поселення культурна приналежність яких є сумнівною. Серед таких слід виокремити поселення Лепесівка, яке частиною дослідників віднесене до вельбарської⁶, а

¹ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного... С. 244.

² Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині ... С. 149.

³ Магомедов Б. В. Черняховская культура... С. 19-20.

⁴ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля... С. 118.

⁵ Козак Д. Н. Венеди... 57-59.

⁶ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 166.

частиною – до черняхівської культури¹. Хоча найбільш вірогідно даній пам'ятці були властиві певні вельбарсько-черняхівські риси².

1.1. Загальні характеристики вельбарських жител

Розміщення жител на поселеннях вельбарської культури, виходячи з досліджених випадків, має безсистемний характер. Загалом подібна тенденція характерна і для подальшого способу забудови європейських поселень³. Регулярність планування розташування споруд починає простежуватися лише з формуванням феодальних відносин і пов'язаних з ними прав на користування землею⁴.

Певні особливості розміщення можна простежити у жител віднесених Д. Н. Козаком до II періоду існування вельбарської частини поселення Хрінники. Дані споруди локалізовані довкола об'єкту визначеного автором розкопок як капище-жертвник і можуть бути пов'язані з його функціонуванням⁵. Слід зазначити що з огляду на руйнацію значної частини поселення не можна виключати можливості існування жител цього ж періоду які не вкладалися б у загальну схему планування пропоновану дослідником.

Варто підкреслити що підбиття підсумків у питанні планування вельбарських, рівно як пшеворських та черняхівських, поселень правобережної України наразі неможливе з огляду на ряд причин. Загальна кількість поселень

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья ... С. 98-99.

² Любичев М.В. Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I-V веков. Харьков: изд-во «Естет Принт», 2019. Ч. 1. С. 183.

³ Риер Я. Г. Аграрный мир Восточной и Центральной Европы в средние века (по археологическим данным). Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2000. С. 57-59.

⁴ Donat P. Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert: archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung. Berlin: Akademie Verlag, 1980. S. 151.

⁵ Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та германців... С.113-152.

досліджених цілеспрямованими розкопками достатньо невелика. Окрім того, зазвичай дослідження обмежувалися відносно малими площами. В більшості випадків авторами розкопок не вказується навіть приблизний імовірний розмір пам'ятки. Також у деяких випадках частина поселення була зруйнована природними чи антропогенними чинниками.

Зважаючи на дані обставини можна зробити висновок щодо незавершеності дослідження деяких пам'яток та складності простеження за їхніми матеріалами певної системи забудови, оскільки сам план поселення та карта знахідок можуть виступати як джерело і їх фрагментарність унеможлиблює розгляд частково дослідженого поселення як цілісного археологічного комплексу¹. Мала вибірка повністю досліджених поселень не дає можливості висувати припущення щодо закономірності розташування споруд чи подвір'їв. Саме тому основну увагу слід зосередити на окремих археологічних комплексах, що простежуються на поселеннях, а саме на житлах.

Вельбарські житла різноманітні за своєю будовою та площею. Зустрічаються як наземні, так і заглиблені в ґрунт споруди. Деякі дослідники вбачають причини подібного поділу в етнічній або соціальній диференціації. Так наприклад В. Радіг вважав заглиблені споруди оселями залежних станів населення². Однак, на нашу думку, різні типи жител могли бути обумовлені в першу чергу різницею їх функціоналу. Більш чітко соціальну та етнічну різноманітність можливо простежувати за способом побудови та планування житла, а також матеріалів використаних у зведенні споруди.

Заглиблені житла складають значну кількісну перевагу. Серед жител занесених нами до відповідного каталогу подібні складають 90%. Їх середня площа становить 12,42 м². При цьому найбільше заглиблене житло займає площу 43,82 м². Це житло № 122 з поселення Хрінники. Дана споруда була заглиблена

¹ Jankuhn H. Einführung in die Siedlungsarchäologie. Berlin, New York: De-Gruiter-Studienbuch, 1977. S. 24-25.

² Radig W. Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland. Berlin, 1958.S. 120-121.

на 0,3-0,4 м. та мала овальну форму. У підлозі містився материковий останець. Розміщення стовпових ям вказує на каркасно-плетневу конструкцію житла. Найменше вельбарське заглиблене житло – споруда № 3 з поселення Линів. Її площа становить 3,01 м², а глибина – 0,4 м. Житло овальне у плані і має підвальну яму, що займає половину його площі. Зважаючи на відсутність стовпових ям слід припускати що стіни мали зрубну конструкцію. Подібна різниця величин даних жител підкреслює широкий спектр способів застосування вельбарських заглиблених споруд.

За плануванням дані житла найчастіше овальні. Заглиблені споруди такого планування зустрічаються у 40 % від загальної кількості заглиблених жител. Наступними за поширеністю є прямокутні житла, які становлять 31,81% заглиблених споруд. Д. Н. Козак висунув припущення що житла такого планування подібні до човнів, що відображає історичну пам'ять місцевого готського населення про прибуття з Скандзи¹. Дане твердження видається оманливим, оскільки автор не наводить жодної аргументації в підтвердження цієї тези. Окрім того подібність такої форми до кораблів сумнівна. Квадратні житла складають 9,09%. Залишок являють житла неправильної форми.

Середня висота залишків земляних стін, а отже і приблизна заглибленість подібних жител становить 0,54 м. При цьому найглибшим житлом є об'єкт № 1 з поселення Дудин II. Воно частково зруйноване, однак вірогідно мало зрубну конструкцію стін. Його глибина складає 1,25 м. Найменшу ж ступінь заглиблення демонструє житло № 116 з поселення Хрінники. Слід зазначити що певну частину земляних стін будівлі було зруйновано хронологічно пізнішими напластуваннями. Дана споруда займала площу 9,61 м² і мала овальну форму з деяким звуженням. Стовпові ями знаходилися на осі вздовж центру житла, що вказує на його куренеподібну конструкцію. Загалом сліди стовпових ям

¹ Козак Д. Н. Хрінники (Шанків Яр) — пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010—2014 рр. Київ: ІА НАН України, 2016. С. 31-32.

зустрічаються у 72,72% вельбарських жител. Однак слід підкреслити що в певних випадках вони могли не зберегтися через несприятливі ґрунтові умови.

Наземні житла складають 10% від загальної кількості досліджуваних нами вельбарських споруд. У середньому вони займають 41,69 м². Площа найменшої вельбарської наземної будівлі, житла № 18 з поселення Боратин, становить 15,12 м². Вона простежується у вигляді підпрямокутного розвалу обмазки відповідної площі. Слідів стовпових ям не виявлено. Найбільшою ж вельбарською наземною спорудою є житло № 2 з поселення Линів. Площу житла встановлено за розвалом обмазки. Посередині будівлі було виявлено стовпову яму, яка може вказувати на наявність перегородки що поділяла житло на дві частини. Окрім того на території споруди було знайдено залишки двох глинобитних вогнищ.

Наземним житлам притаманна овальна і прямокутна форма. Овальні споруди виявлені у 40% випадків, прямокутні ж - у 60%. Квадратне планування серед наземних вельбарських жител не простежується. Слід зазначити що у більшості випадків план житла встановлюється за розвалами обмазки, яка в певних випадках може хибно відображати форму споруди.

Найбільш поширеними конструктивними елементами вельбарських жител у цілому є різноманітні материкові останці та сходинок. Вони простежені у 42% від загальної кількості жител. Їх функція може бути різноманітною та залежить від конкретного випадку. Так наприклад у житлі № 5 з поселення Боратин подібна конструкція імовірно виконувала роль господарського прилавка. У житлі № 114 з поселення Хрінники такий останець, зважаючи на щільність поверхні, слугував сходиною при вході до житла.

У вельбарських житлах доволі часто зустрічаються господарські ями. Вони виявлені у 30% випадків. У деяких спорудах господарських ям декілька. У житлі № 21 з поселення Боратин було простежено п'ять таких заглиблень. У деяких випадках, як от господарська споруда № 3 з поселення Загаї, будівля являла собою відмежовані перегородкою господарські ями.

Вогнища виявлено у 22% від загальної кількості вельбарських споруд. У деяких випадках у житлі знаходилося два вогнища. Піч зустрічається лише в одному випадку в житлі № 10 з поселення Загаї. Подібне співвідношення можна пояснити характерністю використання пічок слов'янським населенням, тоді як серед германців було більш поширеним застосування вогнища¹.

Знахідки з заповнення жител дозволяють скласти певне уявлення щодо багатьох сфер життєвої діяльності носіїв вельбарської культури. В першу чергу слід відзначити знаряддя ремесла та промислу. Загалом вони зустрічаються у 44% випадків. Найбільш часто зустрічаються ножі. Значну частину знахідок становить інвентар пов'язаний з ткацтвом, виготовленням одягу та взуття – прясла, тягарці, голки, шила та ін. Зустрічаються предмети пов'язані з сільським господарством – серпи та жорна. Виявлено також інструменти столярного та теслярського застосування – долота, різці, дереворіз. Окрім того поширеною була обробка оленьчих рогів. Теж присутні речі металургійного застосування – ложки-ллячки, залізний шлак та руда. Серед предметів пов'язаних з промислами можна виділити рибацькі гачки, гарпун, кістяні стріли.

Також широко поширені предмети особистого ужитку. Вони зустрічаються у 22% випадків. Серед елементів костюму часто зустрічаються фібули та пряжки, що виготовлялися з бронзи та заліза. До прикрас можна віднести скляні намистини та білонове кільце від ланцюжка. Сюди ж можна віднести амулети, які певно відігравали якусь роль у релігійному житті. Поширені також були кістяні гребні.

Окремо виділяються предмети воїнського спорядження. Серед таких на вельбарських поселеннях правобережної України було виявлено ніж-кинжал, стріли, сокиру-кельт, вістря дротика, залізну шпору. Загалом подібні знахідки зустрічаються у 10% випадків.

¹ Риер Я. Г. Археология средневековой европейской деревни: общие черты и региональные особенности. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2008. С. 31-32.

Доволі поширеними є імпорتنі речі. Вони виявлені у 14% від загальної кількості жител. Відносно часто зустрічаються уламки амфор та terra sigillata. Фіксуються римські монети. Також був знайдений гральний жетон. Особливий інтерес являє уламок бронзової статуетки у формі голови бога Серапіса.

1.2. Загальна характеристика пшеворських жител

Житлам пшеворської культури, подібно до вельбарських, притаманне довільне розташування на території поселення. Однак в деяких випадках вдається фіксувати певні «гнізда». Так наприклад подібне скупчення споруд зафіксоване на поселенні Загаї II. Слід зазначити що одночасно на пам'ятці існували житла, які виходили за межі цього комплексу. Загалом велика частина пшеворських поселень досліджена фрагментарно. Серед подібних поселень можна відмітити Пасіки-Зубрицькі де було досліджено меншу кількість загальної площі пам'ятки.

На пшеворських поселеннях зустрічаються як наземні так і заглиблені житла. Останні є більш поширеними і становлять 88% від загальної кількості будівель. Середня площа заглиблених споруд дорівнює 10,59 м². Найменше з пшеворських заглиблених жител займає 1,98 м². Це споруда № 2 з поселення Линів, ур. Щербата Долина. Більшу частину овальної в плані будівлі займала господарська яма. У підлозі було виявлено сліди трьох стовпових ям. Найбільшою ж пшеворською заглибленою спорудою є житло № 19 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Площа даної будівлі складає 29,4 м². Це споруда неправильної форми з нішою трикутної форми в південній стіні. У підлозі була вибрана господарська яма з двома сходинками. Окрім того в житлі виявлено два материкові останці та шістнадцять стовпових ям. Імовірно житло мало каркасно-

стовпову конструкцію та двосхилий дах що підтримувався стовпами які перетинали споруду по центру.

Найбільш часто зустрічаються пшеворські житла прямокутного планування. Вони простежені у 37,5% випадків. Також поширеними є овальні житла, які складають 36,36% від загальної кількості. Меншу кількість становлять квадратні споруди. Вони складають 15,9% пшеворських заглиблених жител. 10,24 % складають споруди неправильної форми.

Середня глибина пшеворських жител складає 0,53 м. Найменш заглибленою пшеворською спорудою є житло № 11 з поселення Городок, ур. Шанків яр. Висота земляних стінок даної будівлі складає 0,1-0,2 м. Ця споруда квадратна у плані та мала чотири стовпові ями. Найглибшою ж заглибленою будівлею є споруда № 1 з поселення Пасіки-Зубрицькі. Це неправильна за формою напівземлянка глибиною 1,43 м і площею 36 м². Входом до споруди слугували три вирізані у материкку сходи. На площі об'єкту було виявлено велику кількість господарських ям та материкових останців. Дана споруда могла слугувати млиновим приміщенням.

Наземні житла на пшеворських поселеннях становлять 12% від загальної кількості жител. Середня площа даних споруд дорівнює 17,98 м². Найменшою наземною будівлею є житло № 1 з поселення Сокільники. Залишки житла являли собою два розвали обмазки площею 3x1,6 м. В межах розвалів простежувалося викладене дрібним камінням вогнище. Обриси житла встановити не вдалося. Найбільшою ж пшеворською наземною спорудою є житло № 4в з поселення Підріжжя. Його площа що простежується за стовповими ямами складає 40 м². В середині окресленого стовпами простору містилось заглиблення площею 4,2 м² і глибиною 0,4 м. Житло імовірно мало каркасно-стовпову конструкцію.

Майже всі пшеворські наземні житла прямокутні за своїм плануванням. Серед наземних споруд подібні складають 75%. У двох випадках було простежено житла неправильної форми і лише в одному – овальної.

Серед опалювальних систем в пшеворських житлах найчастіше трапляються вогнища. Вони простежені у 40% від загальної кількості споруд. Печі ж трапляються всього у 4% випадків.. Вірогідно дане співвідношення, так само як і в вельбарській культурі, відображає германські будівельні традиції.

У 33% пшеворських жител простежуються материкові останці які могли виконувати різноманітні функції. Так у вищезгаданій споруді № 1 з поселення Пасіки-Зубрицькі такі останці слугували входом до житла. У житлі № 10 з того ж поселення вони виконували роль господарського прилавка.

Господарські ями зустрічаються у 27% випадків. Були виявлені житла, що складаються з двох відмежованих ям. Такою будівлею є споруда № 7 з поселення Линів. Вона мала площу 17,25 м² з яких 11,06 м² займають дві господарські ями.

Інвентар з заповнення пшеворських жител доволі різноманітний. Він відображає не лише соціально-економічні відносини, а до того ж є джерелом з релігійно-духовного життя. Так наприклад у заповненні житла № 2 з поселення Загаї було виявлено кам'яного ідола, фрагмент трипільської фігурки жінки та людські щелепи. Також серед знахідок пов'язаних з релігійними уявленнями можна виділити амулети з ікла кабана що зустрічаються у заповненні двох будівель – житла № 5 з поселення Підберізці та споруди № 4 з поселення Линів, ур. Друга Безодня.

Однак найчастіше зустрічається керамічний матеріал. Залишки ліпної кераміки простежуються у 97% жител, кружальної ж – лише у 6%. Таке співвідношення характерне для пшеворської культури та германських культур того часу загалом.

Знахідки пов'язані з ремеслом та трудовою діяльністю загалом виявлені у заповненні 19% жител. Серед них зустрічаються ножі, прясла, тягарці, тиглі, проколки, розтирачі, лоцила та жорна.

Предмети особистого використання зустрічаються у 10% випадків. В заповненні пшеворських жител було виявлено бронзові та залізні фібули, пряжки, амулети з ікол кабанів, кістяні гребні. Військове спорядження виявлено у заповненні 5% жител. Воно представлено наконечниками стріл, вістрями списів, псаліями. Римські імпорти в заповненні досліджуваних жител не були виявлені. Окремо можна виділити знахідку залізного ключа у житлі № 7 з поселення Загаї.

1.3. Загальні характеристики черняхівських жител

Планування черняхівських поселень, як і у випадках з попередніми культурами зумовлене вільною забудовою. На поселенні Бакота автори дослідження на основі топографічних спостережень простежують трьохлінійну систему забудови поселення. Однак дане припущення має сенс лише з точки зору хронології пам'ятки, а не її просторового планування. Виходячи з нього не вдається визначити взаємодію між наземними та заглибленими житлами.

Більшість жител на поселеннях черняхівської культури заглиблені. Вони складають 64,42%. Середня площа таких споруд 15,03 м². При цьому найменшою будівлею є господарська споруда № 1 з поселення Біляївка. Вона була заглиблена на 1,2 м. У плані споруда округла, площею 3 м². Посеред будівлі виявлено залишки вогнища. Найбільшою ж заглибленою спорудою є житло № 11 з поселення Черепин. Це неправильна за формою споруда площею 73,5 м². Вона сильно зруйнована намівами, однак вдалося зафіксувати дві господарські ями та два вогнища.

У середньому такі споруди заглиблені на 0,51 м. Найглибшим житлом є споруда № 3-1962 з поселення Комарів. Це прямокутна споруда площею 8 м² та

заглиблена на 1,67 м. Найменшу глибину мають житла № 52 та № 72 з поселення Бакота. Дані споруди заглиблені на 0,25 м.

Найбільш поширеною формою заглибленого житла є прямокутна. Споруди такої будови становлять 55,22% від загальної кількості заглиблених жител. Також доволі поширені квадратні напівземлянки які зустрічаються у 28,35% випадків. Округлі або овальні житла зустрічаються у 5,97%. Залишок же становлять житла неправильної форми, зазвичай зруйновані.

Наземні житла становлять 35,58% від загальної кількості будівель. Їх середня площа становить 37,84%. Найбільшим черняхівським наземним житлом є споруда № 1 з поселення Ягнятин. Вона займала площу 102 м² і, вірогідно, поділялася на дві камери. У східній частині житла знаходилося вогнище. Найменшим же наземним житлом є споруда № 1-1962 з поселення Комарів. Залишки даного житла являли собою скупчення плінф на площі 1,5x4 м.

77,14% черняхівських наземних жител прямокутні за плануванням. Значно рідше зустрічаються житла квадратного або неправильного планування. Обидва види трапляються у 11,42% випадків. Черняхівських наземних жител що мали б овальну форму не простежено.

Черняхівські житла в значній кількості опалювалися. Вогнища зустрічалися у 48,07% жител. Печі також доволі широко поширені. Вони зустрічаються у 38,46%.

Доволі часто в черняхівських житлах зустрічаються господарські ями. Вони простежені у 24,03% споруд. У протипагу вельбарським та пшеворським житлам, у черняхівських спорудах доволі рідко, у 12,5% випадків, виявляються материкові останці та сходинок.

Серед інвентаря з заповнення черняхівських жител найчастіше трапляються предмети пов'язані з ремеслом. Вони виявлені у 33,65% жител. Серед них можна виділити ножі, жорна, ножиці, рибацькі гачки, гарпуни, цвяхи,

прясла, проколки, точила, тиглі, долота, зернотерки, коса, молоток, залізний черпак, болотна залізна руда, оброблені роги, металургійний та гончарний шлак. На основі даних знахідок можна говорити про високий рівень розвитку ремісництва серед носіїв черняхівської культури.

Також доволі часто простежуються римські імпорти, які зустрічаються у 23,07% жител. Це римські монети, уламки амфор та terra sigillata. Окрім того серед знахідок зустрічаються предмети виготовлені під впливом римської та провінційно-римських культур. Серед таких можна виділити бронзову підвіску у вигляді лева з поселення Черепин.

Предмети особистого використання зустрічаються у 9,61% жител. Носіями черняхівської культури широко використовувалися фібули, пряжки, намисто, підвіски, кістяні та залізні гребні, кістяні ковзани. Лише у 4,8% споруд простежені елементи воїнського спорядження. Були виявлені вістря списів, дротиків та стріл, руків'я щита.

1.4. Висновок

Отже, на основі проведених досліджень можна зробити висновок, що розміщення жител на поселеннях вельбарської культури, рівно як пшеворської та черняхівської, має безсистемний характер. Планування розташування споруд стає регулярним лише з появою феодалних відносин і прав на користування землею.

Вельбарські житла мають різноманітну будову та площу, причому значна більшість їх є заглибленими в ґрунт спорудами. За кількістю, найпоширенішими є овальні та прямокутні заглиблені споруди. Середня висота їх земляних стін

становить 0,54 метра. Наземні житла складають лише 10% від загальної кількості споруд і мають овальну та прямокутну форму.

У вельбарських житлах зустрічаються материкові останці та сходинок, а також господарські ями. Вогнища виявлені у чверті споруд. Знахідки з заповнення жител свідчать про розмаїття сфер життєдіяльності носіїв вельбарської культури, включаючи знаряддя ремесла та промислу, предмети особистого ужитку, предмети воїнського спорядження та імпортовані речі.

Пшеворські житла подібно до вельбарських можуть бути наземними або заглибленими, причому більшість є заглибленими спорудами. Найпоширенішими формами пшеворських жител є прямокутні та овальні будівлі. Глибина заглиблених споруд становить в середньому 0,53 метра, а площа - 10,59 квадратних метрів. Наземні житла становлять меншу частку, проте мають більшу площу - 17,98 квадратних метрів.

Вогнища та господарські ями часто зустрічаються в пшеворських житлах. Знахідки з заповнення жител свідчать про різноманітність сфер життєдіяльності носіїв пшеворської культури, включаючи ремесла, релігійні практики, предмети особистого використання та військове спорядження. Інвентар також відображає соціально-економічні відносини та духовне життя цієї культури.

Аналізуючи дані про планування та будову черняхівських поселень, можна зробити висновок, що вони мають вільний характер забудови. Більшість жител на цих поселеннях мешкали в заглиблених спорудах, які склали 64,42% від загальної кількості. Заглиблені житла мають в основному прямокутну форму, а також поширені квадратні напівземлянки. Наземні житла становлять 35,58% і часто мають прямокутну форму.

Вогнища і печі виявлені у більшості черняхівських жител, що свідчить про опалюваність споруд. Господарські ями також були поширені, але материкові останці та сходинок виявлені рідко. Серед інвентаря черняхівських жител часто

зустрічалися предмети пов'язані з ремеслом та римські імпорти, а предмети особистого використання та елементи воїнського спорядження були менш поширені. Таким чином, черняхівські поселення відрізнялися від вельбарських і пшеворських поселень у плануванні та будові жител, хоча спостерігалися певні схожості у використанні матеріалів та предметів побуту.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Застосування еволюційно-типологічного методу по відношенню до жител вельбарської, пшеворської та черняхівської культур Правобрежної України задля вирішення питань їх хронології видається мало можливим з огляду на ґрунтові умови даного регіону. Простежити тенденції розвитку домобудівництва у часі найкраще вдається в заболоченій місцевості. В якості прикладу можна привести північний захід Європи. На цих територіях вдається виділити типи жител, як от Варендорф (Warendorf type)¹ чи Альфен-Екерен (Тур Alphen-Ekeren)², яким притаманна певна хронологічна прив'язка. Завдяки збереженості певних конструктивних елементів, що не зотлівають в умовах північно-європейських ґрунтів, тут з більшою точністю вдається виявляти певні особливості побудови та визначити час побутування житла.

Рівень збереженості жител на Правобережній Україні не дозволяє робити таких висновків. Відсутність органічних залишків конструкції та відкритість жител як археологічних комплексів затруднюють їх датування. В такому разі при виділенні певних типів жител першочергово слід зосередитись на особливостях що можливо виявити напевно – формі, положенні стовпових ям, залишках обмазки, наявності інших конструктивних елементів. Типологізувати житла за їх призначенням не видається можливим, оскільки припущення щодо функції споруди можливо висувати лише в небагатьох випадках.

Даний підхід не вирішує питань існування типів у часі, однак дозволяє виділяти певні традиції домобудування, які дозволяють робити висновки щодо взаємозв'язків певних археологічних культур.

¹ Hamerow H. Early Medieval Settlements: The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400-900. Oxford: Oxford university press, 2002. P. 16-18.

² Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen, 2014, Band 3, S. 42-45

2.1. Типологія жител вельбарської культури на Правобережній Україні

Найбільш суттєвою та помітною розбіжністю в усьому комплексі вельбарських жител є їх поділ на заглиблені та наземні споруди. Саме цю відмінну рису слід ставити в основі типологічного поділу жител на вельбарських поселеннях. На другому рівні слід простежити форму котловану або розвалу обмазки. Далі можливо акцентувати увагу на наявності та положенні стовпових ям. Зрештою важливо відмітити наявність у споруді сходинки або ж материкового останця.

Як зазначалося раніше, вельбарські заглиблені житла за формою можливо поділяти на квадратні, прямокутні, овальні та неправильної форми. Серед жител кожної форми можливо виділяти категорії за положенням стовпових ям, як то: з ямами зі стріхових стовпів, з ямами з стінових стовпів, з ямами обох видів, без ям. Кожну з цих категорій можна поділити на споруди зі сходинками і без них. Отже за цими чинниками можна виділити певні типи вельбарських заглиблених жител.

Квадратні заглиблені споруди зі слідами стріхових та стінових стовпів та сходинками представлені житлом № 111 з поселення Хрінники. У цьому житлі простежено рівну і міцно утрамбовану долівку. Розміри житла становлять 4,6 x 3,6 м., а висота земляних стін становить 0,7 м. від рівня долівки. Самі стіни житла похилі. По периметру стін житла було розміщено 7 ямок від стовпів, при чому 3 з них були розташовані в західному куті. Ямки мають округлу форму з діаметром від 0,4 до 0,6 м. та глибиною від 0,15 до 0,27 м. від рівня долівки. У південно-східному куті житла розміщувався материковий прилавок розміром 1,2 x 0,6 м., який був піднесений на висоту 0,48 м. над рівнем долівки. Цей прилавок

розташовувався в видовженому виступі та, очевидно, відігравав роль сходинки для входу до житла.

Квадратні заглиблені споруди зі слідами стінових стовпів без сходинок репрезентовані житлом № 121 з поселення Хрінники. Ця будівля мала долівку, яка була заглиблена у материк, та була орієнтована за сторонами світу. Розміри споруди становили 3,2 x 3 м., а висота земляних стін складала 0,2-0,25 м. від рівня долівки. Стіни споруди були вертикальні, а в трьох кутах, крім західного, були стовпові ями з діаметром 0,4-0,52 м. та глибиною 0,2-0,25 м. від рівня долівки. У південно-західній стіні була розташована підвальна яма.

Квадратні заглиблені споруди без слідів ям та сходинок представлені об'єктом № 1 з поселення Дудин II. Дане житло було досліджено лише частково через те, що його частина була знищена пізнішим нашаруванням. Об'єкт було виявлено на глибині 0,8 м від сучасної поверхні. Споруда мала квадратну форму із сторонами довжиною 2,7 x 3,1 м., долівка знаходилася на відмітці 1,25 м. від сучасної поверхні. Заповнення котловану складалося з чорного гумусу, дрібних кусочків глиняної обмазки та вельбарської кераміки. В споруді також вдалося знайти фрагмент залізного знаряддя та залізну фібулу. Знахідки локалізувалися у верхніх шарах заповнення, тому можна припустити, що вони потрапили в котлован з культурного шару.

Прямокутні заглиблені житла зі слідами стріхових та стінових стовпів та сходинками часто зустрічаються на поселеннях вельбарської культури. Серед таких можна виділити житло № 5 з поселення Боратин. Даний об'єкт є напівземлянкою з близькою до прямокутної формою та заокругленими кутами, що орієнтована за сторонами світу. Стіни житла поступово звужуються до низу, а долівка дуже рівна та утрамбована. Вздовж південно-західної стіни розміщений материковий останець-прилавок, ширина якого складає 0,5-0,6 м., а висота - 0,1-0,15 м. від рівня долівки. У долівці помічено багато ямок від стовпів, які

розміщені вздовж стін у кутах житла. Жодних ознак вогнища в житлі не було виявлено.

Прямокутні заглиблені житла зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок також достатньо поширені. Серед таких можна виділити житло № 5 з Линівського археологічного комплексу. Розміри будівлі становлять 2,2 на 3,8 м., а висота стін від рівня підлоги складає 0,6 м. Стіни житла вертикальні, а підлога рівна і тверда. У долівці поблизу стін було виявлено п'ять ям, діаметр яких становив від 0,25 до 0,35 м., а глибина - від 0,20 до 0,37 м. від рівня долівки. Дві ями знаходилися посередині коротких стін, а решта - по кутах житла. На жаль, жодних слідів опалювальної системи в будівлі не виявлено.

Серед прямокутних заглиблених споруд зі слідами стріхових стовпів та сходинками можна виділити житло № 6 з поселення Боратин. Цей будинок мав прямі стіни та рівну долівку. Розміри будівлі 3 x 4,3 м., а висота земляних стін складає від 0,4 до 0,45 м. від рівня підлоги. У північно-західній короткій стіні, приблизно посередині, знаходилося материкове підвищення, яке вірогідно слугувало сходинкою для входу в будинок. На протилежному боці було розміщено материковий прилавок-виступ розмірами 1 x 1,9 м., а висотою 0,26 м. від рівня підлоги. Дві ямки від стовпів діаметром 0,12 - 0,2 м. та глибиною 0,18 - 0,21 м. від рівня підлоги розташовані відкрито посередині коротших стінок, біля прилавка та сходинки. У північному куті будівлі є підвальна яма близької до округлої форми з діаметром 1,1 м.

Прямокутні заглиблені житла зі слідами стріхових стовпів та без сходинок репрезентовані житлом № 105 з поселення Хрінники. Це велика напівземлянкова будівля прямокутної форми, орієнтована довгими стінами на північ - південь. Розміри житла складають 3 x 4,4 м. Стіни житла прямі висотою від 0,3 до 0,5 м. від рівня долівки. В долівці було простежено три ямки від стовпів. Одна з них має округлу форму з діаметром 0,35 м. та глибиною 0,49 м. і розташована в центрі

західної частини долівки. Інші дві ямки діаметром 0,18 м. та глибиною 0,61 - 0,66 м. розташовані по обидва боки лінії, яка розділяє дві частини житла.

Серед прямокутних заглиблених споруд без слідів стовпів та зі сходинками можна виділити житло № 10 з Линова. Виявлена будівля є прямокутною у плані півземлянкою, з орієнтацією кутами за сторонами світу. Розміри житла складають 3,4 x 4,2 м, а висота земляних стін становить 0,5-0,6 м від рівня долівки. Приблизно в середині долівки, ближче до північної частини, розташоване нішоподібне заглиблення овальної форми розміром 2 x 3 м і глибиною 0,2 м від рівня долівки. Дно заглиблення дуже міцно утрамбоване. У західному куті є видимий материковий виступ розміром 1,0 x 0,4 м і висотою 0,2 м від рівня долівки, ймовірно, це була сходинка до житла. У південній частині житла, на південний схід від входу, помічено скупчення попелу, вугілля та пляму від вогню.

Прямокутні заглиблені споруди без слідів стовпів та сходинок можливо представити через житло № 15 з Линівського археологічного комплексу. Будівля знаходилась на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Це була прямокутна у плані півземлянка з заокругленими кутами, орієнтована довгими сторонами за лінією схід-захід. Стіни були прямими, долівка була рівною і сильно утрамбованою. Вони були покриті чорною болотною землею. Розміри житла становили 3,3 x 4,8 м, а висота земляних стін становила 0,3-0,4 м від рівня долівки. Не було виявлено жодних слідів стовпових ям або вогнища.

Овальні заглиблені споруди зі слідами стріхових та стінових стовпів та сходинками репрезентовані житлом № 13 з поселення Боратин. Дана споруда - напівземлянка овальної форми, з довшими стінами, орієнтована за лінією схід-захід. Кути заокруглені, стіни вертикальні, а долівка рівна та добре утрамбована. У долівці виявлено велику кількість ямок від стовпів. Вісім з них розміщені по кутах та середині протилежних стін і мають значні розміри та глибину. Діаметр цих ямок становить від 0,3 до 0,36 м., а глибина - 0,2 м. від рівня долівки. Ще

шість ям зосереджені посередині долівки і мають діаметр від 0,12 до 0,2 м., а глибина - від 0,15 до 0,22 м. від рівня долівки. Посередині західної стіни знаходиться материковий виступ, який має ширину 0,5 м., довжину 0,63 м. та заввишки 0,2 м. від рівня долівки. Ймовірно, він служив сходинкою, що визначала вхід до житла. Розміри цієї споруди становлять 2,9х4,3 м., а висота земляних стін - 0,5 м. від рівня долівки.

Овальні заглиблені споруди зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок представлені житлом № 3 з поселення Боратин. Ця напівземлянка має форму близьку до овалу, з вертикальними стінами, рівною долівкою і добре утрамбованим ґрунтом. Вона орієнтована за сторонами світу і має розміри 3 на 3,5 м., з висотою земляних стін від 0,25 до 0,33 м. від рівня долівки. У ній було знайдено шість ямок від стовпів, з яких три знаходяться по кутах житла з діаметрами 0,3-0,15 м. та глибиною 0,12-0,18 м. від рівня долівки. Одна ямка діаметром 0,4 м. та глибиною 0,22 м. розташована посередині північної стіни, а дві інші ямки діаметром 0,3-0,35 м. та глибиною 0,13-0,16 м. від рівня долівки розміщені поруч вздовж західної стінки. Крім того, усередині житла є підвальна яма, округлої форми з діаметром 1,2 м. та глибиною 0,35 м. від рівня долівки.

Овальні заглиблені споруди зі слідами стріхових стовпів та без сходинок представлені житлом № 116 з поселення Хрінники. Розміри будівлі становлять від 2,4 до 3,4 м. в ширину та 5,1 м. в довжину. Стіни споруди зі звуженими нижніми частинами, нерівні, з пласкою долівкою, яка добре утрамбована. Орієнтація будівлі відповідає лінії схід-захід. Висоту земляних стін зафіксовано на рівні 0,15-0,2 м., що свідчить про їхню більшу висоту до зруйнування згодом. Вздовж поздовжньої осі будівлі в долівці розміщено 7 ямок від стовпів, але ямки біля стін та кутів споруди відсутні.

Овальні заглиблені споруди без слідів стовпів та із сходинками репрезентовані господарською спорудою № 60 з поселення Хрінники. Ця споруда мала форму, наближену до овальної у плані та була орієнтована стінами

по напрямку північний-схід - південний-захід. Стіни споруди були нахиленими. Розміри споруди становили 2,8 м. на 2 м., а висота земляних стін складала 0,8 м. від рівня підлоги. У північно-західній стіні був вбудований материковий прилавок висотою 0,5 м. від рівня підлоги. Ширина прилавка складала 1,4 м., а довжина - 0,8 м.

Овальні заглиблені споруди без слідів стовпів та сходинок представлені житлом № 9 з поселення Хрінники. Стіни житла збереглися на висоту 0,2 м., але були пошкоджені сільськогосподарськими роботами. Житло має добре утрамбовану долівку, яка, подібно до стін, була підмазана болотним ґрунтом. За формою долівки можна зрозуміти, що ця споруда мала овальну форму, а стіни були орієнтовані довгими сторонами за лінією захід-схід. Розміри споруди становлять 2,0х3,6 м. В центральній частині виявлено скупчення вугликів та попелу, ймовірно, залишки вогнища.

Серед заглиблених споруд неправильної форми зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходинок можна виділити житло № 85 з поселення Хрінники. Це складний житловий комплекс великих розмірів, з неправильною формою, нагадує видовжено-овальну фігуру. Він орієнтований за лінією схід-захід і має складну конструкцію. Розміри будівлі складала 4,4 х 6,4 м., а висота земляних стін становить від 1,1 до 1,3 м. від рівня долівки. Стіни будинку прямі, а долівка міцно утрамбована. Вздовж північної стіни є материковий останець довжиною 3 м. та шириною 0,6-0,9 м., висотою 0,54 м. У північно-східному куті житла знаходиться ще один материковий останець, який складається з двох рівнів. Перший рівень має розміри 0,8 х 0,2 м. і піднімається на 0,32 м. над рівнем підлоги, а другий рівень має розміри 0,3 х 0,45 м. і піднімається на 0,85 м над рівнем підлоги. Цей останець, очевидно, був головною сходиною, яка вказувала на вхід у будинок. Його опорою були два стовпи, сліди від яких розміщувалися з обох боків останця на відстані 1 м. один від одного. Ще один материковий прилавок розміщувався вздовж західної частини південної стіни житла. Його довжина становила 2,2 м, а ширина 0,45 м.

Заглиблені споруди неправильної форми зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок представлені житлом № 9 з поселення Боратин. Житло має прямі стіни та добре утрамбовану долівку, глибина якої становить 0,4 м. від рівня виявлення. Розміри будівлі 3,6 x 4,8 м. Південний кут житла дещо витягнутий. У північно-західній стіні, приблизно посередині, є залишки печі розмірами 0,5 x 1 м., побудованої з глиняних вальків та врізаної у стіну. Завал глини має розміри 0,6 x 0,7 м. Черінь глиняний зберігся лише у центрі, а контури печі не простежено. Вздовж стін житла розташовано 10 ямок від стовпів, діаметр яких становить 0,2-0,3 м., а глибина 0,1-0,25 м. від рівня долівки. У південному куті розташована підвальна яма "А", а на відстані 0,2 м на північ від неї - підвальна яма "Б", яка має округлу форму у плані та дещо звужені стіни та рівне дно.

Заглиблені споруди неправильної форми без стовпових ям та зі сходинок представлені господарською спорудою № 34 з поселення Хрінники. Це будівля напівземлянкового типу неправильної форми, що орієнтована довгими стінами вздовж лінії північ-південь. Стіни занурені у землю на глибину 0,7 м. від рівня виявлення, а дно складається з рівної глини. Розміри цієї споруди становлять 2 x 3,8 м. У західній частині будівлі розташоване материкове підвищення, яке піднімається на 0,3 м над дном та має розміри 0,3 x 1 м. Ймовірно, це підвищення служило приступкою або сходиною, що вказувала на вхід до споруди. В куті під північною стіною знаходиться ще одне материкове підвищення розмірами 0,4 x 0,2 м і висотою 0,42 м. від рівня дна.

Заглиблені споруди неправильної форми без стовпових ям та зі сходинок представлені господарською спорудою № 43 з поселення Хрінники. Споруда має нерівну форму та заглиблена на 0,25 м. Стіни цієї споруди прямовисні, а дно рівне і не утрамбоване. Розміри цієї споруди становлять 1,6 x 2,2 м, а висота земляних стін становить 0,22 м від рівня дна.

Наземні житла також можливо розділяти за формою та положенням стовпів. Таким чином можна простежити житла квадратної, прямокутної, овальної та неправильної форми. За положенням стовпів слід розділяти житла з стіновими стовпами, стріховими стовпами, стіновими і стріховими стовпами, будівлі без стовпів та тринефні споруди.

Прямокутні наземні житла з стріховими та стінними стовпами представлені житлом № 79 з поселення Хрінники. Розміри споруди становили 4,2 x 6,82 м., а її орієнтація визначалась кутами приблизно за сторонами світу. Для побудови стовпових фундаментів викопували ями діаметром 0,6 x 0,8 м. та глибиною від 0,40 до 0,65 м. від рівня долівки. Ями меншого розміру (діаметр 0,4—0,55 м., глибина 0,25—0,50 м. від рівня долівки) були викопані посередині довгих стін. Але наймасивніші стовпи розмістили посередині коротких стін. Глибина їхніх ям становила 0,6—0,65 м., а діаметр — 0,7—0,8 м. Приблизно в центрі житла розташувалося величезне відкрите вогнище, що складалося з твердого каменю. Вогнище мало діаметр 1,2 м та було розміщене на земляній підсипці.

Прямокутні наземні житла з стріховими стовпами представлені житлом № 2 з поселення Линів. Ця споруда простежена за скупченням обмазки, яке мало прямокутну форму та розміри 6,2x12,0 м. Залишки житла залягали на глибині 0,3 м від сучасного рівня землі. З огляду на розташування завалу обмазки можна припустити, що житло було орієнтоване за сторонами світу. У межах площі житла були виявлені два великі глинобитні вогнища. Приблизно посередині споруди виявлено сліди стовпа, який розташовувався в ямі діаметром 0,4 м.

Прямокутні наземні житла без стовпів можна представити через житло № 18 з поселення Боратин. Контури будівлі встановлено на основі скупчення глиняної обмазки, попелу та вугликів. Форма споруди прямокутна з розмірами 3,6 на 4,2 м., орієнтована за сторонами світу. Найбільш інтенсивні завали

глиняної обмазки виявлені біля південно-західної стіни споруди. Розміри цих завалів становлять 0,4 на 0,6 м.

Овальні наземні житла без слідів стовпів представлені спорудою майстернею № 64 з поселення Хрінники. Споруда простежена за шаром густої перепаленої й розсипаної глиняної обмазки, що простирається на площі шириною близько 3 м. та довжиною 9-10 м. Під цим шаром глини знаходилася темна земля, а в окремих місцях були помітні сліди утопаної долівки.

Тринефні овальні наземні житла виявлені на поселенні Боратин і представлені житлом № 21. Розміром у 7,8x10,9 м, ця велика будівля з орієнтацією за сторонами світу має глиняну обмазку товщиною 0,25-0,3 м. В підлозі помешкання знайдено 49 ямок діаметром 0,2—0,5 м. та глибиною 0,12-0,42 м. від рівня долівки, розміщених двома рядами вздовж стін на відстані 0,6-1,2 м. одна від одної. Два вогнища були виявлені посередині житла, ближче до західного кута. П'ять господарських ям знайдено в південно-західній частині споруди.

2.2. Типологія жител пшеворської культури на Правобережній Україні

Подібно до вельбарських жител, пшеворські можливо поділяти на заглиблені та наземні. Загалом можливо виділяти аналогічні типи споруд, оскільки в близьких хронологічних та географічних точках житлобудування розвивалося з потребою вирішення схожих проблем. Отже пшеворські заглиблені житла можливо поділяти за формою котловану на квадратні, прямокутні, овальні та неправильної форми. Далі слід поділяти житла за

наявністю та розміщенням стовпів. Зрештою варто відзначити наявність або відсутність материкових останців.

Квадратні житла зі слідами стінових та стріхових стовпів та зі сходиною представлені житлом № 7 з поселення Соکیلники. Житло має розміри 4,8 x 5,2 м. та глибину 0,8-0,85 м. від сучасної поверхні. В північно-східному куті знаходиться прямокутний материковий виступ розмірами 1,2 x 1,8 м., що піднімається на 0,18-0,2 м. над рівнем долівки. Ймовірно, цей виступ був прилавком для господарських потреб або лежанкою. У долівці виявлено дев'ять ямок від стовпів, з яких дві, великі розмірів, розташовані у північно-західному та південно-західному кутах. Три інші стовпові ямки розміщені уперек житла.

Квадратні житла зі слідами стінових та стріхових стовпів та без сходинок репрезентовані житлом № 2 з поселення Городок, ур. Острів. Конструкція цієї напівземлянки має квадратну форму, а орієнтація стін відбувалася за сторонами світу. Стіни житла прямі, долівка утрамбована і рівна. Розміри житла складають 2,8 x 2,8 м., а висота земляних стін становить 0,15—0,2 м. від рівня долівки. У долівці знаходиться п'ять ямок від стовпів, з яких три розміщені в трьох кутах житла, за винятком південного. Ще одна яма знаходилася посередині північно-східної стіни. Найбільша з ям розташовувалася у центрі напівземлянки.

Квадратні житла зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною представлені житлом № 13 з поселення Загаї II. Це напівземлянка зі звуженою північною частиною. Її стіни орієнтовані по лінії південь—північ. Розміри житла становлять 2,4 x 2,5 м., а висота земляних стін становить 0,4—0,43 м. від рівня долівки. У центрі долівки вперек житла розташована ніша, яка, ймовірно, слугувала підвалом. По північній стіні простягалася сходишка, ширина якої становила 0,5 м., а висота 0,2 м. від рівня долівки. Вздовж ніші, в південно-північному напрямку, розміщені три ями, що імовірно підтримували дах.

Квадратні житла зі слідами стріхових стовпів та без сходинок репрезентовані житлом № 11 з поселення Городок, ур. Пасовище. Це житло

орієнтоване стінами за сторонами світу. Розміри його становлять 3,8 на 3,8 м., а висота земляних стін складає 0,1—0,2 метра від рівня долівки. У центрі житла розташована округла яма. На відстані 0,3 метра на південний схід від центральної ями знаходиться ще одна овальна яма. У західній частині даної ями знаходиться стовпова ямка півкруглої. На відстані 0,1 метра на схід від овальної ями, біля стіни житла, знаходиться третя стовпова ямка округлої. Ще одна стовпова ямка розміщена посередині південної стіни.

Квадратні житла без слідів стовпів та зі сходинкою можна представити спорудою № 11 з поселення Городок ур. Пасовище. Її було зафіксовано на глибині 0,3 м від земної поверхні. Вона мала форму квадрата з розмірами 2,8 x 2,8 м. та глибиною 0,8 м. від рівня виявлення. Стіни споруди були вертикальні, а дно було рівним і плоским. Споруда була орієнтована довгими стінами за напрямком північ-південь. Вздовж східної та південної стін були материкові останці-прилавки.

Квадратні житла без слідів стовпів та без сходинок представлені житлом № 11 з поселення Пасіки-Зубрицькі. Ця напівземлянка має форму квадрата у плані. Стіни в ній збереглися добре, вони рівні, а долівка міцно утрамбована. Житло орієнтоване за сторонами світу. Розміри цього житла становлять 3,3 x 3,7 м, а його глибина становить 0,5 м від рівня материка. У північно-західному куті розташована глиняна піч.

Прямокутні житла зі слідами стінових та стріхових стовпів та зі сходинкою простежені на поселенні Сокільники. Серед таких споруд можна виділити житло № 4. Стіни цього житла прямі, а долівка рівна. Розміри житла складають 4 x 5,2 м., а висота стінок становить 0,4 м. Вздовж північної стіни розташоване невелике підвищення з материка, яке сплавається з рівнем долівки у західній частині житла. Розміри цього підвищення, яке, очевидно, використовувалося як прилавок або лежанка, становлять 2 x 2,5 м., а висота його від рівня долівки - від

0,15 до 0,2 м. На долівці було виявлено 12 ямок від стовпів. Шість з них розташовані поруч. Ще 5 ямок були виявлені навколо північної стінки житла.

Прямокутні житла зі слідами стінових та стріхових стовпів та без сходинок представлені житлом № 1 з Підріжжя. Це заглиблене у материк житло орієнтоване довгими стінами за лінією південний захід — північний схід та має висоту від 0,1 до 0,5 м нижче рівня материка. Розміри відкритої частини житла становлять 2,4 x 5 м. По контуру житла, як всередині, так і за його межами, розміщені нерегулярно стовпові ямки діаметром від 0,15 до 0,2 м та глибиною від 0,1 до 0,15 м. Біля південно-східної стіни житла знаходиться заглиблення у вигляді коритоподібної ями з діаметром 1,8 м та глибиною 0,3 м від рівня долівки. Ще одна велика підвальна яма розташована у середній частині південно-західної стіни з діаметром 1,3 м та глибиною 0,3 м від рівня долівки. Третя велика підвальна яма з діаметром 0,8 м та глибиною 0,15 м від рівня долівки знаходиться у південно-західному куті житла. Розташування стовпових ям свідчить про те, що стіни житла мали стовпово-плотову конструкцію.

Прямокутні житла зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною. Розміри цього житла складають 4 на 4,8 метрів, а його долівка є рівною та добре утрамбованою. Воно має глибину 1 метр від нинішнього рівня землі. У середині житла, на округлому материковому виступі розміром 1,2 на 1 метр і висотою 0,12—0,15 метрів від рівня долівки, знаходиться вогнище. Це вогнище збереглося у вигляді скупчення вугликів та попелу товщиною 2—3 сантиметрів. Материковий прилавок шириною 0,4—1 метр і висотою 0,1—0,15 метрів від рівня долівки розташований вздовж північної та частково західної стінок. У долівці була яма від стовпа. Стінки цього житла нахилені.

Прямокутні житла зі слідами стріхових стовпів та без сходинок представлені житлом № 22 з поселення Підберізці. Це напівземлянка, прямокутна у плані з заокругленими кутами і орієнтована стінками за сторонами світу. Стінки нахилі, а долівка нерівна, хоча добре утрамбована. Розміри житла

становлять 7,4 на 3,8 метри, а глибина - 1 м від сучасної поверхні. Посередині житла знаходиться вогнище, розташоване на материковому виступі. Зі східної сторони вогнища розташована яма «А», привогнищева, з округлою у плані формою, прямими стінками і рівним дном. Вздовж північної стінки розміщене нішоподібне заглиблення. У долівці було три ямки від стовпів. Одна з них знаходилася посередині східної стінки, друга - діаметром 0,7 м - на північ від першої, над східним бортом привогнищевої ями «А», а третя ямка - посередині західної стінки.

Прямокутні житла без слідів стовпів та зі сходиною представлені житлом № 12 з поселення Городок, ур. Пасовище. Розміри житла складають 4,8 x 3,8 м, а висота земляних стін становить 0,2—0,25 м від рівня долівки. Стіни житла прямі, а долівка нерівна та утрамбована лише в центральній частині житла. Посередині західної стіни знаходиться прямокутний виступ розмірами 1,4 x 1,1 м, а рівень його дна відповідає рівню долівки житла. У виступі знаходиться вирізана приступка напівовальної форми з розмірами 1,2 x 0,4 м та висотою 0,1 м від рівня виступу. Від виступу, який є входом у житло, в північно-східному напрямку, тобто до центру житла, тягнеться підпрямокутне заглиблення з розмірами 2,6 x 1,92 м.

Прямокутні житла без слідів стовпів та сходинок спорудою № 13а з поселення Городок, ур. Пасовище. Форма споруди підпрямокутна у плані і орієнтована за сторонами світу з розмірами 2 x 2,2 м. Стіни споруди нахилені донизу і збереглися на висоту 0,4 м від рівня долівки, що сама по собі є нерівною і не утрамбованою. Південна частина споруди займає підвальна яма овальної форми з розмірами 2 x 1,2 м і глибиною 0,6 м від рівня долівки. Стіни ями нахилені до дна долівки споруди на північному боці.

Овальні житла зі слідами стінових та стріхових стовпів та без сходинок представлені житлом № 7 з поселення Загаї. Це споруда квадратної форми із заокругленими кутами, яка злегка заглиблена у материк. Стіни житла прямовисні

і орієнтовані за сторонами світу, а долівка, хоча нерівна, дуже міцно утрамбована. Розміри житла становлять 3—3,4 м, а висота земляних стін складає 0,3—0,35 м від рівня долівки. У західній стіні житла є ніша з глибиною 0,7 м і шириною 2,2 м, дно якої заглиблене на 0,2—0,22 м нижче рівня долівки. Можливо, ця ніша мала господарське призначення і використовувалася як підвал. Долівка має 11 ям від стовпів, розташованих по кутах і по середині стін. Також є одна ямка у центрі долівки.

Овальні житла зі слідами стінових стовпів та без сходинок представлені спорудою № 13 з поселення Городок, ур. Пасовище. Розміри споруди складають 2,52 x 1,7 м і мають овальну форму. Вона орієнтована довгими стінами за сторонами світу. Стіни споруди дещо нахилені донизу і збереглися на висоту 0,24 м від рівня долівки. Долівка рівна і не утрамбована. У південно-східній частині споруди розташована напівкругла яма розмірами 1,6 x 2 м і глибиною 0,4 м від рівня долівки. У північно-східній стіні ями вирізана ніша шириною 0,2—0,4 м і висотою 0,4 м від рівня дна ями. Дно ями рівне і не утрамбоване. У північно-західній частині споруди, безпосередньо біля стіни знаходилася яма для стовпа.

Овальні житла зі слідами стріхових стовпів та без сходинки представлені господарською спорудою № 4 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Ця напівземлянка має овальну форму з закругленими кутами, і її орієнтація відповідає сторонам світу. Стіни споруди вертикальні, а долівка має рівну. Розміри споруди складають 3 x 4,6 м, а висота земляних стін становить 0,4 м від рівня долівки. Центральну частину споруди займає підвальна яма з діаметром близько 2 м та глибиною 0,6 м від рівня долівки. Стіни ями прямі, а дно рівне. Під північною та південною стінами ями, розташовані дві стовпові ями з діаметром 0,3—0,4 м та глибиною 0,15 м від рівня долівки.

Овальні житла без слідів стовпів та зі сходинками значно поширені на пшеворських пам'ятках Правобережної України. Серед таких можна виділити

житло № 46 з поселення Підріжжя. Це напівземлянка, що має форму близьку до овалу з розмірами 3,55 x 1,7 м. Орієнтована вона довгими стінами за лінією схід-захід. Висота земляних стін складає 0,95 м від рівня долівки. Стіни напівземлянки вертикальні, долівка рівна і добре утрамбована. Вхід з двох сходинок розташований у північній стіні.

Овальні житла без слідів стовпів та сходинок представлені спорудою № 8 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Форма цієї споруди є овальною в плані, з закругленими кутами, і вона орієнтована короткими стінами за лінією північ-південь. Стіни споруди вертикальні, а дно є рівним. Розміри будівлі становлять 2,8 x 4,2 м, а висота земляних стін - 0,4 м від рівня долівки.

Житла неправильної форми зі слідами стінових та стріхових стовпів та зі сходиною представлені житлом № 19 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Його розміри становлять 4,2 x 7 м, а висота земляних стін становить 0,35—0,4 м від рівня долівки. Житло орієнтоване довгими сторонами на схід-захід і має вертикальні стіни. Долівка споруди має горбкувату форму і сильно витоптана, дещо підвищена у західній та північній частинах. У західній половині житла розташована овальна яма, розмірами 1,5 x 2,1 м та глибиною 0,9 м від рівня долівки. В яму ведуть дві сходинок, що складаються з материкових останців. У північно-східній стіні ями є ще один материковий прилавок. У північній частині ями є стовпова ямка округлої форми. За середину південної стіни вибрана ніша трикутної форми з розмірами 2,2 x 1,4 м. Її дно лежить на рівні долівки житла, а з двох боків виступу розташовані стовпові ями.

Житла неправильної форми зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною представлені житлом № 1 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Розміри основи цієї споруди складають 3,4 x 5,2 м. Висота земляних стін від рівня долівки складає 0,4—0,6 м. Стіни будівлі прямовисні. На долівці, в південній частині будівлі біля центру, розміщувалося вогнище з глинобитною основою. Окрім того, ближче до північно-західного кута була виявлена глинобитна піч.

Усередині будівлі простежено три ніші у стінах. Посередині західної частини будівлі було видно два материкових виступи. Долівка перед нижньою сходинкою була утоптана на глибину 10 см. Вздовж житла були розміщені три ями для стовпів на відстані 2 м одна від одної.

Житла неправильної форми зі слідами стріхових стовпів та без сходинок представлені житлом № 2 з поселення Загаї II. Долівка житла рівна та дуже міцно утрамбована. Розміри житла становлять 2,6 на 3,5 метри, висота земляних стін складає 0,4 метра від долівки. Житло орієнтоване строго за сторонами світу. На північно-східній короткій стіні знаходиться яма, дно якої лежить на рівні долівки житла і має вихід до нього. Яма має округлу форму з діаметром 1,2 метри. Стіни її вертикальні, а дно рівне. В середині житла знаходиться глинобитне вогнище, розташоване в овальній ямі з розмірами 0,85 на 1,2 метри та глибиною 0,32 метра від долівки. Стіни вогнища похилі до нерівного дна та обмазані глиною, випалені. Яма-вогнище заповнена попелом, вугіллям, дрібними перепаленими кістками та уламками кераміки. З північного і південно-західного боків від ями-вогнища розташовані чотири стовпові ями.

Житла неправильної форми без слідів стріхових ям та зі сходинкою представлені спорудою № 9 з поселення Городок, ур. Пасовище. Розміри споруди складають 2,6 х 4 м і вона має неправильну форму в плані. Стіни споруди прямі та збережені на висоту 1,3 м від рівня долівки. Орієнтація стін споруди відповідає сторонам світу. Долівка не є рівною та не була міцно утрамбована. В південній частині споруди є прямокутний виступ-останець зі сторонами 0,6 х 0,9 м та висотою 0,7 м від рівня долівки. З іншої півночі зберігся материковий виступ розмірами 0,8 х 1 м і висотою 0,1 м від рівня долівки. На сході останця є округла ямка глибиною 0,5 м від рівня останця та діаметром 0,25 м.

Житла неправильної форми без слідів стріхових ям та зі сходинкою представлені спорудою № 10 з поселення Городок, ур. Острів. Розміри споруди

складають 2,6 x 3 м, а її глибина становить 0,35 м від рівня землі. Стіни споруди мають легкий нахил до дна, а дно рівне та дещо утрамбоване. У західній частині споруди розташована підвальна яма.

Серед прямокутних наземних жител зі слідами стріхових та стовпових ям можна виділити житло № 2 з поселення Велика Слобідка. Стіни житла вдалося виявити лише з півдня, сходу і заходу. Форма житла наближена до прямокутної з дуже заокругленими кутами, а його орієнтація відповідає сторонам світу. Долівка рівна і утрамбована. Розміри житла становлять 3,3 x 3,6 м, а висота стінок від рівня долівки складає 0,1 м. В житлі було виявлено 8 ямок від стовпів, які розташовані навколо вогнища і вздовж стінок. Шість з цих ямок, розташовані по кутах житла. Додатково, знайдено ще дві ямки які розташовувалися навколо вогнища.

Серед прямокутних наземних жител зі слідами стінових стовпів репрезентовані житлом № 3 з поселення Підберізці. Ця споруда є наземною будівлею прямокутної форми з розмірами 3 x 5,92 м. Вона складається з шару перепаленої глиняної обмазки, який у південній частині утворює суцільний глиняний насип, а на півночі зруйнований. Уламки глиняної обмазки мають сліди округлих і плоских дерев'яних конструкцій розміром 3-6 см на одному з боків. В північно-східному куті знаходиться вогнище, викладене дрібним камінням, його форма є округлою.

Серед прямокутних наземних жител без слідів стовпових ям можна виділити житло № 14 з поселення Підберізці. Це сильно зруйнована споруда з розмірами 4,8 x 6 м. Житло складалося з глиняної обмазки. Залишилося лише суцільний завал розмірами 1,2 x 0,8 м і товщиною 3—5 см поблизу південної стінки. В північно-західній частині житла збереглося невелике скупчення глиняної обмазки розмірами 0,2 x 0,6 м. Решта площі житла залишилася простежена за вкрапленнями глиняної обмазки і вугликів на поверхні. Добре збереглося вогнище у північно-західному куті.

Окремо слід виділити наземні житла з заглибленням по центру. Серед таких можна виділити житло № 11 з поселення Линів, ур. Друга Безодня. Ця наземна споруда мала форму овалу та розміри 3 x 3,5 м. Її основу складало заглиблення, близьке до прямокутної форми, зі звуженою південною частиною, орієнтоване довгими стінами за лінією північ-південь. Стіни котловану були вертикальні, а долівка рівна та зроблена з глини. Розміри заглиблення становили 2,2 x 2,6 м, а висота земляних стін складала 0,4 м від рівня долівки. У середині долівки знаходилось глинобитне вогнище, яке мало округлу форму з діаметром 0,5 м та товщиною череня 3—4 см. В західній частині житла, приблизно посередині, була вирізана материкова приступка. Довкола котловану, на відстані 0,2—0,4 м від борту, було виявлено 8 ямок від стовпів. Вони розміщалися на відстані 0,8—1 м одна від одної.

2.3. Типологія жител черняхівської культури на Правобережній Україні

Черняхівські житла можливо поділяти за принципами аналогічними типологізації вельбарських та пшеворських жител.

Заглиблені квадратні житла зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок представлені напівземлянкою з піччю-кам'янкою з поселення Комарів. Житло було майже квадратної форми з розмірами 3,8 x 4,2 м і було орієнтовано стінками за сторонами світу. Довші стінки були майже вертикальними, коротші стінки мали невеликий нахил до середини. Вздовж стінок залишилися канавки та ямки, що свідчили про колишні конструкції стін житла.

Заглиблені квадратні житла зі слідами стінових стовпів та зі сходинками простежені на поселенні Комарів та представлені спорудою № 5-1964. Об'єкт

мав майже квадратну форму з розмірами 4,4x4 м. Глибина споруди дорівнювала 1,1-1,2 м. У західній стіні були вирізані дві материкові сходинки, простягнуті на всю ширину стіни. В північній частині долівки знаходилися три ями від стовпів.

Заглиблені квадратні житла без слідів стовпів та зі сходинками представлені житлом № 1 з поселення Біляївка. Розміри цієї споруди складають 3,7x3 м. з глибиною 1,2 м³. Стінки житла прямі, а кути заокруглені. В західній стіні біля північно-західного кута виявлено вхідну приступку, шириною 1,4 м, яка виступає назовні на 0,6 м від периметра житла. В східній частині житла, ближче до центру, знайдено вогнище.

Заглиблені квадратні житла без слідів стовпів та сходинок репрезентовані житлом № 4 з поселення Бакота. На глибині 0,45 м було виявлено підквадратну напівземлянку зі сторонами 2,8x2,6 м. Житло було орієнтовано за сторонами світу, а долівка була заглиблена на 0,25-0,30 м від рівня давньої денної поверхні. Поблизу північно-східної стіни було розчищено піч-кам'янку.

Заглиблені прямокутні житла зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок представлені житлом № 57 з поселення Бакота. Житло мало заглиблену основу прямокутної форми, розмірами 3,6x3,1 м, з глибиною 0,45-0,50 м від денної поверхні. Орієнтація будівлі була здійснена за сторонами світу. Під час дослідження виявлено ямки для стовпів середніх розмірів: діаметр - 0,30-0,35 м, глибина - 0,35-0,45 м. У південно-західному куту напівземлянки була знайдена округла в плані яма, яка, очевидно, слугувала погрібом. У північно-східному куту приміщення знайдено пічку-кам'янку (1,2x1,1 м), рештки якої підіймалися на 0,45-0,30 м над рівнем долівки житла. Вхід до будівлі, очевидно, знаходився від боку кутової частини східної стіни (південно-східний кут). Кругла в плані глинобитна пічка (діаметр 1,25 м), що була вирізана в матеріку й пов'язана з виробництвом

Заглиблені прямокутні житла зі слідами стріхових стовпів та зі сходинками репрезентовані напівземлянкою № 1 з поселення Нагорне III. Розташована на

заході-сході лінії житлова споруда з закругленими кутами мала розмір 3,6х3 м. В північно-західному куту приміщення зафіксовано материковий останець розміром 0,8х0,5 м та висотою 0,1-0,15 м. Ймовірно, тут було розташовано вхід до житла. По довшій вісі в центрі західної стіни помічено ямки від стовпів, що підтримували дах. У центрі приміщення було виявлено яму, де були знайдені уламки печі.

Заглиблені прямокутні житла зі слідами стінових стовпів та без сходинок представлені житлом № 4 з поселення Черепин. Напівземлянка орієнтована зі сходу на захід і має розміри 6х3 метри. Заглиблення житла в ґрунт становить 0,75 метри від сучасної поверхні. Стінки житла, які були вирізані в материк, досить пошкоджені. Долівка житла зроблена на утрамбованому материковому суглинку. Під час розчистки долівки було виявлено сім ямок від стовпів. Вхід у житло не знайдено. На південному заході було розчищено вогнище.

Заглиблені прямокутні житла без слідів стовпів та зі сходишками представлені житлом № 5 з поселення Біляївка. Будівля має прямокутну форму розміром 4 на 2,6 м з глибиною 1,5 м і орієнтована стінами за сторонами світу. Долівка рівна і підмащена глиною. У північній стінці котлована, ближче до північно-західного кута, простежено сходишку. У східній стінці є ще один невеликий материковий виступ. На долівці, ближче до північної стінки виявлено сліди вогнища овальної форми.

Заглиблені прямокутні житла без слідів стовпів та сходинок репрезентовані житлом № 49 з поселення Бакота. Ця підпрямокутна будівля мала розміри 4,5х3,4 м і була заглиблена на 0,4 м від давнього денного рівня та на 0,9 м від сучасного. Вона була орієнтована за сторонами світу. У південно-східному куті споруди виявлено піч.

Заглиблені овальні житла зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок представлені напівземлянкою № 3 з поселення Нагорне II. Житло знаходиться на глибині 0,6. Стіни вертикальні, з невеликим закругленням внизу.

На дні ями простежено заглиблення, досягаюче 25 см. На підлозі зафіксовано 11 ямок від стовпів.

Заглиблені овальні житла зі слідами стріхових стовпів та зі сходинок представлені спорудою А з поселення Черепин. Споруда має овальну форму з довжиною 3,6 м та шириною 3 м, а глибина складає 1,6. Стінки споруди звужені донизу, а долівка рівна. У східній стінці знайдено дві сходинок, що могли бути вхідними сходами. Не було знайдено слідів печі або вогнища. Неподалік від цієї споруди виявлено яму від стовпа.

Заглиблені овальні житла без слідів стовпових ям та зі сходинок представлені житлом № 6 з поселення Черепин. Півземлянка має довжину 4,7 метри та ширину 4 метри, а глибина становить від 1,6 до 1,8 метрів від сучасної поверхні. Вертикальні стінки споруди деякими місцями пошкоджені. Долівка, яка представляє собою утрамбований материк, є нерівною та злегка нахилена до сходу. Вхід до житла розташовувався на західному боці та складався з трьох сходинок. Біля входу на долівці на західній частині житла виявлено невелике вогнище.

Заглиблені житла неправильної форми зі слідами стінових стовпів та без сходинок представлені господарською спорудою № 77. Підпрямокутна споруда мала розміри 2,9x3,8 м, та була заглиблена на 0,35-0,45 м від давнього денного рівня. Її стіни були орієнтовані за сторонами світу. В якості опори для каркасу стін, у північно-східному та південно-західному кутах приміщення були встановлені стовпи, ямки від яких були зафіксовані.

Заглиблені житла неправильної форми без слідів стовпових ям та зі сходинок репрезентовані напівземлянкою № 2 з поселення Нагорне II. Її глибина становила 1,4 м від сучасної поверхні. Споруда була орієнтована за сторонами світу. По дну землянки простежується земляний пол. У центрі розташована підвальна яма. Для зручності використання з західного боку є сходинок висотою 30 см.

Заглиблені житла неправильної форми без слідів стовпових ям та сходинок представлені напівземлянкою № 1 з поселення Нагорне II. Півземлянка частково зруйнована обвалом. Житло глибиною 1,5 м від сучасної поверхні мало неправильну прямокутну форму з площею 12 кв. м. Підлога простежується у вигляді товщі щільно утрамбованої глини по всій її площі. Півземлянку розділяє стінка з валиків та каменів висотою 25 см.

Наземні квадратні житла зі слідами стінових стовпів представлені житлом № 73 з поселення Бакота. Житло має підквадратну форму площею 3x4 м та майже точно орієнтоване за сторонами світу. Розміри споруди було встановлено за вкрапленнями глиняної обмазки та конструктивними елементами, такими як каміння та кутові ямки від опорних стовпів на глибині 0,40-0,45 м. У південно-східній частині будівлі знайдено глинобитну пічку овальної форми.

Наземні квадратні житла без слідів стовпів представлені житлом № 4-1956 з поселення Комарів. Куски глиняної обмазки світло-жовтого кольору, що покривали поверхню товщиною 0,25-0,30 м, виявлені на площі неправильної форми, максимальні розміри якої складали 4,8 м з півночі на південь та 4,4 м зі сходу на захід. Під цим шаром було знайдено скопище великих каменів, а ще глибше — уламки плінф. Після очищення південної стінки руйнування стало видно, що під обмазкою приховується яма.

Наземні прямокутні житла зі слідами стінових стовпів представлені житлом № 27 з пам'ятки Бакота. Житло мало розміри 8,2x4,3 м. Площу будівлі було визначено за залишками каміння, що залишилися від опорних стовпів і знаходилися вздовж довших стін житла, а також за наявністю печі. Орієнтація житла відбувалася за сторонами світу.

Наземні прямокутні житла без слідів стовпових ям представлено житлом № 8 з поселення Бакота. Житло мало орієнтацію стін за сторонами світу. Розвал глиняної обмазки знайдено на глибині 0,35-0,40 м, форма була підпрямокутна з

розмірами 5,2x9,3 м. Біля північно-західної стіни будинку виявлено залишки глинобитної печі.

Наземні тринефні прямокутні житла представлені житлом № 2 з поселення Шершні. Побудова наземна, прямокутної форми, розміром 6,7 на 9,3 м. Усередині будівлі розчищено 9 ям від стовпів. Шість з них розташовані по три вздовж стіни. За шириною прогону будівлі, ці ямки, очевидно, призначені для внутрішніх опор даху.

Наземні житла неправильної форми без слідів ям представлені житлом № 1 з поселення Черепин. Дана споруда являла собою пляму обмазки неправильної видовженої форми площею 10 x 3,2 м.

Окремо слід виділити споруду № 6-1957 з поселення Комарів. Це квадратна у плані споруда на кам'яному фундаменті. Тут виявлено залишки плінфи та обробленого каменя. Це житло не є типовим для черняхівських пам'яток і вірогідно зумовлено промисловим значенням пам'ятки.

2.4. Висновок

Таким чином різноманітність конструктивних особливостей жител досліджуваних культур дозволяє створити розгорнуту типологію на основі матеріалів поселень. Загалом більшість жител підпорядковуються певній систематизації, що дозволяє порівнювати їх з більшою ефективністю.

На основі споруд виявлених на поселеннях вельбарської культури були виділені такі типи жител:

- Заглиблені житла;
 1. Квадратні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
- Зі слідами стінових стовпів та без сходинок;
- Без слідів стовпових ям та зі сходиною;

2. Прямокутні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
- Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
- Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
- Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
- Без слідів стовпових ям та без сходинок;

3. Овальні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
- Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
- Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
- Без слідів стовпових ям та без сходинок;

4. Неправильної форми;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
- Без слідів стовпових ям та зі сходиною;

▪ Наземні житла

1. Прямокутні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів ;
- Зі слідами стріхових стовпів;
- Без слідів стовпових ям;

2. Овальні;

- Без слідів стовпових ям;
- Тринейні житла.

Для жител пшеворської культури вдається скласти подібну типологізацію:

- Заглиблені житла;
 1. Квадратні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 2. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 3. Овальні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 4. Неправильної форми;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
- Наземні житла

1. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів ;
 - Зі слідами стінових стовпів;
 - Зі слідами стріхових стовпів;
 - Без слідів стовпових ям;
2. Житла з заглибленням по центру.

Черняхівські житла також мають подібну будову, що дозволяє також виводити подібну типологію:

- Заглиблені житла;
 1. Квадратні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та сходинок;
 2. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 3. Овальні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 4. Неправильної форми;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
- Наземні житла

1. Квадратні;
 - Зі слідами стінових стовпів;
 - Без слідів стовпових ям;
2. Прямокутні;
 - Зі слідами стінових стовпів ;
 - Без слідів стовпових ям;
 - Тринефні житла.

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЖИТЕЛ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ, ПШЕВОРСЬКОЇ ТА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Пам'ятки вельбарської, пшеворської та черняхівської культури на Правобережній Україні знаходяться в певній контактній зоні де утворюються локальні варіанти або групи цих культур. Таким чином вдається виокремити групу Дем'янів-Черепин для черняхівської культури¹, зубрицьку групу для пшеворської культури² та баївську групу для вельбарської культури³.

Дані пам'ятки наближені локально і виявляють певний ряд подібностей. Для даних груп властива майже повна відсутність поховальних пам'яток. Це можливо обумовити недостатньою дослідженістю регіону, однак деякі дослідники висувають припущення щодо існування тут поховального обряду, що не залишає по собі слідів⁴.

Також на даних пам'ятках помітно взаємопроникнення артефактів сусідніх культур. Якщо для групи Дем'янів-Черепин та зубрицьких пам'яток це виражається в достатньо невеликій взаємопроникності, то для баївської групи характерний вельбарсько-черняхівський характер⁵.

Таким чином виділення локальних варіантів що знаходяться в контактних зонах досліджуваних культур дозволяє більш доцільно вдаватися до порівняльного аналізу археологічних пам'яток та особливостей житлобудівництва зокрема. Наближеність даних груп надає можливість з більшою впевненістю робити висновки щодо приємності певних елементів матеріальної культури.

¹ Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. Київ: «Наукова думка», 1981. 264 с.

² Козак Д. Н. Венеди. Київ, 2008. 470 с.

³ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 130.

⁴ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля... С. 216-219.

⁵ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 136.

3.1. Порівняльний аналіз жител на поселеннях вельбарської та пшеворської культури на Правобережній Україні

Безпосереднього прямого контакту між носіями вельбарської культури та зубрицької групи пшеворської культури не відбувалося, оскільки на момент побутування вельбарських пам'яток на даній території зубрицькі поселення вже не функціонували¹. Однак прихід носіїв вельбарської культури на територію України безпосередньо пов'язаний з просуванням сюди східногерманських племен участь у якому приймали і носії пізньої пшеворської культури². Окрім того на території Польщі ці культури значним чином впливали одна на одну, свідченням чого є пам'ятки нідзицької групи пшеворської культури, яка характеризується проникненням певних вельбарських компонентів³. Виходячи з цього при порівняльному аналізі особливу увагу слід приділити проникненню саме пшеворських рис у вельбарське середовище, а не навпаки.

Співвідношення заглиблених та наземних жител на пшеворських та вельбарських поселеннях відрізняється не значним чином. Носії обох культур будували переважно заглиблені житла. Наземні споруди простежуються рідше. Різним є співвідношення форми жител на пам'ятках досліджуваних культур. Пшеворські житла приблизно у рівному співвідношенні мають прямокутну та овальну форми, тоді як вельбарські житла частіше овальні. Однак прямокутні вельбарські житла також доволі поширені.

Загалом говорити про приємність будівельної традиції не видається можливим, оскільки форми жител що використовувалися даними культурами зумовлені передусім особливостями місцевості, життя в якій не потребувало особливого розвитку домобудування.

¹ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 124-127.

² Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля... С. 230.

³ Cieśliński A. The society of Wielbark culture, AD 1–300// The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages. 500BC–500AD/ A. Rzeszotarska-Nowakiewicz/ 2016. vol.4. P. 224-228.

Серед спільних рис вельбарських та пшеворських жител можливо виділяти доволі широко розповсюджену наявність сходинок у заглиблених житлах. Також заглиблені житла найчастіше мають подібну форму котловану, однак серед вельбарських жител прямокутні напівземлянки розповсюджені в меншій мірі.

Яскравою відмінною рисою є особливості розташування стріхових ям. На вельбарських поселеннях зустрічаються житла з великою кількістю стовпових ям. Часто вони розташовані не лише біля стін, а й оточують по периметру материкові останці. Судячи з усього вони формували внутрішній простір житла або слугували для оздоблення материкових останців.

Серед інвентарю найбільший пшеворський вплив зазнали керамічні форми. На вельбарських поселеннях простежено гострореберчаті миски, горщики з високими плечиками та конічні кухлі в яких простежується пшеворський компонент¹. Однак подібні посудини проникають до вельбарського керамічного комплексу не на території України, а в Мазовії.

Таким чином вдається зробити висновки про незначні пшеворські впливи на вельбарську культуру на території Правобережної України. Хоча в даному регіоні пшеворські та вельбарські пам'ятки територіально наближені, подекуди продовжують одна одну, однак виникає певний хронологічний гіатус, який не дозволяє робити висновки про прямі контакти місцевого пшеворського та вельбарського населення. Подібні тенденції характерні для польських пам'яток цих культур, де вони виникають значно раніше і співіснують протягом значного проміжку часу. Саме на основі цієї взаємодії пшеворські компоненти вливаються в вельбарську культуру.

¹ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 126.

3.2. Порівняльний аналіз жител на поселеннях пшеворської та черняхівської культури на Правобережній Україні

Найбільш яскраво пшеворські риси простежуються у пам'ятках групи Дем'янів-Черепин. Ці пам'ятки локалізуються у районі Верхнього Дністра у період з III по V століття¹. Раніше на цій території побутували пам'ятки зубрицької групи в наслідок чого черняхівські пам'ятки на цій території перейняли певні риси тутешніх пшеворських пам'яток.

В заповненні жител цієї групи часто простежується інвентар притаманний пшеворським пам'яткам. Так наприклад у заповненні жител № 5, 6, 9, 11 з поселення Черепин виявлено наявність значної кількості пшеворського ліпного посуду. Подібна ситуація простежується і на інших пам'ятках цієї групи.

Серед споріднених конструктивних особливостей жител даних культур особливу увагу варто звернути на житла овальної форми з наявністю материкових останців та/або господарських ям. Подібні споруди широко розповсюджені на пам'ятках зубрицької культури. На пам'ятках черняхівської культури вони зосереджені передусім на поселеннях групи Дем'янів-Черепин. Серед комплексів що увійшли до сформованої нами вибірки пам'яток до таких відносяться житло № 6 та споруда А з поселення Черепин. Овальні житла зустрічаються і в інших регіонах поширення черняхівської культури, як от напівземлянка № 3 на поселенні Нагірне II, однак для них не характерна така складна побудова підлоги.

Також подібність виявляється у прямокутних або неправильно прямокутних житлах зі стіновими стовпами. Такі споруди значною мірою розповсюджені на пам'ятках пшеворської та черняхівської культур. В заповненні таких жител на пам'ятках групи Дем'янів-Черепин також виявлена певна

¹ Любичев М. В. Ранняя история днепро-донецкой лесостепи... С. 134-135.

частина пшеворської кераміки. Однак пшеворська кераміка виявлена і в житлах інших конструкцій, як от житло № 9 з поселення Черепин.

Окрім того на території поширення пшеворської культури побутують довгі тринефні споруди, подібні до тих що зустрічаються на пам'ятках черняхівської культури¹. Однак вони відсутні на пам'ятках Правобержної України, що не дозволяє розгорнуто говорити про це явище.

На основі даних закономірностей деякі дослідники приходять до висновків про спорідненість черняхівських пам'яток групи Дем'янів-Черепин та пшеворських пам'яток зубрицької групи². Однак, враховуючи час побутування поселень даних груп, важливо підкреслити що наявність пшеворської кераміки на черняхівських пам'ятках дозволяє робити висновки про подальші контакти носіїв даних культур.

На підставі аналізу даних зубрицької групи та групи Дем'янів-Черепин, можна зробити висновок про спорідненість черняхівських пам'яток з пшеворськими пам'ятками. Яскраві риси пшеворської культури простежуються у пам'ятках групи Дем'янів-Черепин, особливо у вигляді пшеворського ліпного посуду. Житла овальної форми з материковими останцями та господарськими ямами також є спільною рисою цих культур. Подібність також виявляється у прямокутних або неправильно прямокутних житлах зі стіновими стовпами. Однак, варто зазначити, що довгі тринефні споруди, характерні для черняхівської культури, не зустрічаються на пам'ятках групи Дем'янів-Черепин. Таким чином на основі наведених даних можна робити висновки щодо присутності північно-західного пшеворського компонента в процесі формування черняхівських пам'яток Правобережної України.

¹ Piotrowska M., Kot K. Konstrukcja kultury przeworskiej, ze stanowiska Polesie 1, gm. Łyszkowice oraz długie domy słupowe ze stanowiska Małolice 15, gm. Głowno. Próba interpretacji społecznej// Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011. Brno: Spisy archeologického Ústavu AV ČR Brno 44. 2014. S. 371-385.

² Любичев М. В. Ранняя история днепро-донецкой лесостепи... С. 135.

3.3. Порівняльний аналіз жител на поселеннях пшеворської та черняхівської культури на Правобережній Україні

На території Правобережної України вельбарські та черняхівські пам'ятки знаходилися у близькому контакті. Про це свідчить існування вельбарсько-черняхівських та черняхівсько-вельбарських пам'яток, які Д. Н. Козак виділив у баївську групу вельбарської культури¹. Однак культурна атрибуція даних пам'яток викликає затруднення через синхронність побутування на даних поселеннях вельбарських та черняхівських артефактів.

Подібно до пшеворських пам'яток, на вельбарських поселеннях були значно поширені овальні житла зі складною конструкцією підлоги, особливо часто з материковими сходинками. У заповненні подібних вельбарських жител, як от житла № 10 з поселення Загаї II, виявлено залишки черняхівського посуду. Отже враховуючи обмеженість поширення подібних жител в ареалі розповсюдження черняхівської культури та наявність в їх заповненні матеріалу з сусідніх культур слід зробити висновок про формування даного типу жител на основі північно-західного пшеворського та вельбарського компонентів.

На території вельбарської культури Правобережної України зустрічаються довгі доми. Серед таких житло № 21 з поселення Боратин. Однак на відміну від черняхівських споруд даного типу це житло овальної форми та поділяється на дві камери. Хоча ця споруда і відрізняється за формою вона загалом вписується у загальний образ германських довгих домів.

Аналіз даних свідчить, що на території Правобережної України вельбарські та черняхівські пам'ятки перебували у близькому контакті. Присутність вельбарсько-черняхівських та черняхівсько-вельбарських пам'яток вказує на взаємодію між цими культурами.

¹ Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині... С. 130.

Отже, на підставі особливостей житлобудування можна зробити висновок про наявність взаємодії між вельбарською та черняхівською культурами на території Правобережної України, а також про можливий вплив східногерманського компонента на формування деяких аспектів матеріального комплексу черняхівської культури.

3.4. Висновок

Аналіз особливостей житлобудівництва свідчить про наявність взаємодії між пшеворською, вельбарською та черняхівською культурами на території Правобережної України. Хоча прямі контакти між пшеворським та вельбарським населенням не можуть бути встановлені через хронологічний розрив, спостерігаються спільні риси на основі їх більш ранньої взаємодії на території Мазовії.

Окрім того можна робити висновки, що черняхівські пам'ятки мають спорідненість з пшеворськими, що особливо простежується на основі знахідок з заповнення жител, форми споруд та інших спільних рис. Також присутність вельбарсько-черняхівських та черняхівсько-вельбарських пам'яток та побутування тут відповідних типів жител свідчить про взаємодію між цими двома культурами. Отже, можна зробити висновок, що вельбарська, пшеворська та черняхівська культури взаємодіяли між собою на території Правобережної України, а також можливий вплив північнозахідного східногерманського компонента на формування деяких аспектів черняхівської культури.

ВИСНОВОК

Отже, після аналізу наведених даних можна зробити кілька висновків щодо особливостей житлобудівництва вельбарської, пшеворської та черняхівської культур.

По-перше, розміщення жител на поселеннях цих культур має безсистемний характер, що характерно для європейських поселень до появи феодальних відносин і прав на користування землею. Планування розташування споруд стає регулярним лише з введенням феодальних відносин.

По-друге, вельбарські житла мають різноманітну будову та площу, а більшість з них є заглибленими спорудами. Наземні житла складають лише невелику частку. Знахідки з заповнення жител свідчать про різноманітність сфер життєдіяльності носіїв вельбарської культури.

По-третє, пшеворські житла можуть бути наземними або заглибленими, але більшість з них є заглибленими спорудами. Вогнища та господарські ями часто зустрічаються в пшеворських житлах, а знахідки з заповнення жител свідчать про різноманітність сфер життєдіяльності носіїв пшеворської культури.

По-четверте, черняхівські поселення мають вільний характер забудови. Більшість жител на цих поселеннях складають заглиблені споруди, але наземні житла також присутні. Знахідки з заповнення жител свідчать про наявність опалювальних споруд та різноманітність сфер життєдіяльності черняхівської культури.

Загалом, типології для жител вельбарської, пшеворської та черняхівської культур були створені на основі наведених даних. Ці типології можна представити наступним чином:

Типологія вельбарських жител:

- Заглиблені житла;
 - 5. Квадратні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - 6. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 - 7. Овальні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 - 8. Неправильної форми;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
- Наземні житла
 - 3. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів ;
 - Зі слідами стріхових стовпів;
 - Без слідів стовпових ям;
 - 4. Овальні;
 - Без слідів стовпових ям;

- Тринефні житла.

Типологія пшеворських жител:

- Заглиблені житла;

- 5. Квадратні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;

- 6. Прямокутні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;

- 7. Овальні;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;

- 8. Неправильної форми;

- Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;

- Наземні житла
 3. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів ;
 - Зі слідами стінових стовпів;
 - Зі слідами стріхових стовпів;
 - Без слідів стовпових ям;
 4. Житла з заглибленням по центру.

Типологія черняхівських жител:

- Заглиблені житла;
 5. Квадратні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та сходинок;
 6. Прямокутні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходиною;
 - Зі слідами стріхових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
 7. Овальні;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Зі слідами стріхових стовпів та зі сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 8. Неправильної форми;
 - Зі слідами стріхових та стінових стовпів та без сходинок;
 - Без слідів стовпових ям та зі сходиною;
 - Без слідів стовпових ям та без сходинок;
- Наземні житла

3. Квадратні;
 - Зі слідами стінових стовпів;
 - Без слідів стовпових ям;
4. Прямокутні;
 - Зі слідами стінових стовпів ;
 - Без слідів стовпових ям;
 - Тринефні житла.

Аналіз особливостей житлобудівництва також вказує на взаємодію між цими культурами на території Правобережної України, хоча безпосередні контакти між пшеворським та вельбарським населенням не можуть бути встановлені через хронологічний розрив.

Крім того, черняхівські пам'ятки мають спорідненість з пшеворськими, а також спостерігаються ознаки взаємодії між черняхівською та вельбарською культурами. Це свідчить про вплив північнозахідного східногерманського компоненту на формування деяких аспектів черняхівської культури.

Отже, можна зробити висновок, що вельбарська, пшеворська та черняхівська культури взаємодіяли між собою на території Правобережної України, а також можливий вплив північнозахідного східногерманського компоненту на формування деяких аспектів черняхівської культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В. Д. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. Київ: Видавництво АН УРСР, 1961. 100 с.
2. Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. Київ: «Наукова думка», 1981. 264 с.
3. Баран В. Д., Винокур І. С., Журко О. І. Поселення середини I тис. н. е. в с. Бернашівка// Археологія: 1982. 39. С. 87-100.
4. Баран В. Д. Козак Д. Н. Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ: Наукова думка, 1991. 144 с.
5. Вакуленко Л. В. Приходнюк О. М. Поселення біля с. Біляївка на Кіровоградщині// Археологія: 1988. 62. С. 59-69.
6. Винокур І. С., Горішній П. А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський: Центр Поділлязнавства, 1994. 362 с.
7. Воляник В. К. К вопросу о «больших домах» в черняховской культуре // Русь и славяне. Киев, 1980. С. 41-55
8. Журко А. И. О соотношении наземных и углубленных жилищ черняховской культуры // Тр. V МКАС.1988. Т. 4. С. 85-87.
9. Журко А. И. Типология и соотношение жилых сооружений племен черняховской культуры // РА.1994. № 2. С. 37-41.
10. Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е.- IV ст. н. е.). Київ: Наукова думка, 1992. 176 с.
11. Козак Д. Н. Линівський археологічний комплекс (матеріали з багатопалаткового поселення біля с. Линів на Волині). Київ-Львів: РАС. С. 83-108.
12. Козак Д. Н. Новые работы у с. Боратин// АО. 1984. 1982. С. 274.
13. Козак Д. Н. Підберізці - поселення пшеворської культури на Львівщині // Археологія.1977. № 23. С. 71-78.
14. Козак Д. Н. Поселение у с. Великая Слобода (к вопросу о памятниках вельбарской культуры на Волыни и Подолии) // КСИА. 1984. Вып. 178. С. 55-60.

15. Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі. Київ: Інститут археології НАН України, 2012. С. 83-210.
16. Козак Д. Н. Поселення пшеворської культури поблизу с. Сокільники-І в Наддністров'ї// Археологія. 1983. 43. С. 43-53.
17. Козак Д. Н. Пшеворська і черняхівська культури у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі// Археологія. 1982. № 3. С. 31-48.
18. Козак Д. Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. Київ: Наукова думка, 1984. 96 с.
19. Козак Д. Н. Хрінники (Шанків Яр) — пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010—2014 рр. Київ: ІА НАН України, 2016. 118 с.
20. Козак Д. Н. Венеди. Київ: Інститут археології НАН України, 2008. 470 с.
21. Любичев М. В. Наземные сооружения на поселении черняховской культуры Войтенки (по материалам раскопок 2004-2009 гг.) // Археологія і давня історія України. 2011. Вип. 6. С. 111-120.
22. Любичев М. В. Домостроительство на памятниках горизонта Боромля// ВХНУ. Харків. № 816. 2008. Історія: Вип. 40. С. 38—49.
23. Любичев М. В. Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I–V веков. Харьков: изд-во «Естет Принт», 2019. Ч. 1. 368 с.
24. Магомедов Б. В., Гудим-Левкович А. Н. Черняховские поселения Шершни и Курники на Южном Буге// Древности Юго-запада СССР. Кишинев, 1991. С. 84-106.
25. Магомедов Б. В. Наземные дерево-глиняные постройки черняховской культуры// Археологія і давня історія України: Збірник наукових праць. 2011. Вип. 5. С. 125-130.
26. Магомедов Б. В. Напівземлянки черняхівських поселень Причорномор'я// Археологія, 1983. 44. с. 85 – 90.
27. Магомедов Б. В. Тринейні споруди у черняхівському домобудуванні// Археологія. 1989. № 4. с. 102 - 110.
28. Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. 290 с.

- 29.Махно Є. В. Поселення культури «полів поховань» на північно-західному Правобережжі// АП: 1. 1949. С. 153-175.
- 30.Онищук Я. І. Археологічні дослідження поселення Дудин II у 2003 р.// Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2006. Вип.10. С. 134-142.
- 31.Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 567 с.
- 32.Петраускас О. В., Коваль О. А. Житло з ранньослов'янськими елементами на черняхівському поселенні біля Комарова // In Slavenia terra. 2016. № 1. с. 41 - 57.
- 33.Петраускас О. В. Деякі підсумки досліджень комплексу пам'яток пізньоримського часу біля с. Комарів// ОІУМ: 2014, 4. С. 165-183.
- 34.Риер Я. Г. Аграрный мир Восточной и Центральной Европы в средние века (по археологическим данным). Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2000. 262 с.
- 35.Риер Я. Г. Археология средневековой европейской деревни: общие черты и региональные особенности. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2008. 112 с.
- 36.Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья: в первых веках нашей эры // М.: Издательство «Наука», 1975. 336 с.
- 37.Рикман Э.А. Жилища Будештского селища (о домостроительстве в черняховскую эпоху) // МИА.1960. 82. С. 303—327.
- 38.Рикман Э.А. Жилище племён черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья// Древнее жилище народов Восточной Европы. Москва,1975. С. 50-87.
- 39.Росохацкий А. А. Поселения черняховской культуры на берегу о. Кагул// Археологические памятники степей Поднестровья и Подунавья. Киев: Наукова думка, 1989. С. 92-102.

40. Тиханова М. А. О локальных вариантах черняховской культуры//СА. 1957. №4. С. 168-194.
41. Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 576 с.
42. Andrzejowski J. The Przeworsk Culture. A Brief Story (for the Foreigners)// *Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age*/ U. Lund Hansen, A. Bitner-Wróblewska. København-Warszawa: Det kongelige Nordiske Oldskriftselskas. Pánstwowe Muzeum Archeologiczne, 2010. P. 1-52.
43. Cieśliński A. The society of Wielbark culture, AD 1–300// *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages. 500BC–500AD*/ A. Rzeszotarska-Nowakiewicz/ 2016. vol.4. P. 217-255.
44. Donat P. Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert: archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung. Berlin: Akademie Verlag, 1980. 255 s.
45. Hamerow H. Early Medieval Settlements: The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400-900. Oxford: Oxford university press, 2002. 238 p.
46. Jadczykowa I. Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski// *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*. 1981. 28. S. 109-248.
47. Jankuhn H. Einführung in die Siedlungsarchäologie. Berlin, New York: DeGruiter-Studienbuch, 1977. 203 s.
48. Michałowski A. Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich: z badań osadami okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2003. 283 s.
49. Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// *Berliner Archäologische Forschungen*, 2014, Band 3. 390 s.
50. Piotrowska M., Kot K. Konstrukcja kultury przeworskiej, ze stanowiska Polesie 1, gm. Łyszkowice oraz długie domy słupowe ze stanowiska Mąkolice 15, gm. Głowno. Próba interpretacji społecznej// *Sociální diferenciacie barbarských*

- komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011)/ Balázs Komoróczy. Brno: Spisy archeologického Ústavu AV ČR Brno 44. 2014. S. 371-385.
- 51.Radig W. Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland. Berlin, 1958. 212 s.
- 52.Schuster J. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich// Wiadomości Archeologiczne. 2020. LXXI (71). S. 3-159.
- 53.Skowron J. Budowla halowa z osady ludności kultury przeworskiej w Rawie Mazowieckiej, stan. 38, w dolinie Górnej Rawki, na tle podobnych znalezisk z ziem polskich// Labor et patientia. Studia archaeologica Stanisłao Pazda dedicate/ A. Błazejewski. Wrocław, 2008. S. 301-312.

КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Умовні позначення: I - № з/п; II – Назва поселення; III – Назва житла; IV - Тип житла: 1-заглиблене, 2-наземне; V – Площа та глибина житла; VI - Форма житла: К-квадратне, Н-неправильної форми, О-округле чи овальне, П-прямокутне; VII – Наявність стовпових ям; VIII - Наявність вогнищ, господарських ям та ін.: В-вогнище, Г-господарська яма, П-піч, С-сходинка; IX – Заповнення споруди.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	Боратин I	Житло № 3	1	3x3,5 м.; 0,2-0,35 м.	О	6	Г	Ліпна кераміка, кістяна проколка
2	Боратин I	Житло № 5	1	3,7x5,4 м.; 0,3-0,4 м.	П	33	Г, С	Ліпна кераміка, проколка, залізний ніж, прясло
3	Боратин I	Житло № 6	1	3x4,3 м.; 0,4-0,45 м.	П	2	Г, С	Ліпна кераміка
4	Боратин I	Житло № 9	1	3,6x4,6 м.; 0,3-0,4 м.	Н	10	Г, С, В	Ліпна кераміка
5	Боратин I	Житло № 10	1	3x3,8 м.; 0,4 м.	О	7	-	Ліпна кераміка

6	Боратин І	Житло № 13	1	2,9x4,3 м.; 0,5 м.	О	14	С	Ліпна кераміка
7	Боратин І	Житло № 16	1	3,2x4,2 м.; 0,5-0,6 м.	О	42	С, С	Ліпна кераміка
8	Боратин І	Житло № 17	1	2,6x3 м.; 0,25 м.	П	11	-	Ліпна кераміка
9	Боратин І	Житло № 18	2	3,6x4,2 м.	П	-	В	Ліпна кераміка
10	Боратин І	Житло № 20	1	3x3,8 м.; 0,5 м.	П	9	С	Ліпна кераміка
11	Боратин І	Житло № 21	2	7,8x10,9 м.	О	49	5Г, 2В	Ліпна і гончарна кераміка, кістяний гребінь, залізні ножі

12	Хрінники	Житло № 79	2	4,2x6,82 м.	П	8	В	Ліпна та гончарна кераміка, фібула, кістяні шпильки, уламки залізних ножів, фрагменти кістяного гребня, вістря стріли, прясло, уламок тягарця, язичок від пряжки, уламок бронзової бляшки, залізні цвяхи, білонове кільце від ланцюжка, срібний денарій імператора Гальби, мідний ас
13	Хрінники	Житло № 85	1	4,4x6,4 м.; 1,1-1,3 м.	Н	9	Г, С	Ліпна та гончарна кераміка, terra sigillata, фібула, залізний ніж, кістяний гребінь, кістки тварин, залізний шлак, тягарці
14	Хрінники	Житло № 86	1	3x5 м.; 0,5-0,6 м.	П	8	С	Ліпна та гончарна кераміка, кістяні долота, футляр для голок, залізний дереворіз, бронзова фібула, кістки тварин
15	Хрінники	Житло № 90	1	3,2x4,8 м.; 1,1 м.	О	9	-	Ліпна та гончарна кераміка, уламки амфори та terra sigillata, прясло, мідний денарій, залізна ложка-лячка, бронзова голова бога Серапіса

16	Хрінники	Житло № 99	1	3x5 м.; 0,45	О	9	В, С	Ліпна та гончарна кераміка, скляні намистини, кістки тварин
17	Хрінники	Житло № 100	1	5x2,9 м.; 0,4 м.	О	2	В	Ліпна та гончарна кераміка, кістки тварин, кістяна стріла, залізний гарпун
18	Хрінники	Житло № 103	1	3,2x5 м.; 0,3 м.	П	7	С, С	Ліпна та гончарна кераміка, кістки тварин, срібний денарій, кам'яний розтирач, кістяний розтирач, прясло, уламок ножа
19	Хрінники	Житло № 105	1	3x4,4 м.; 0,3-0,5 м.	П	3	-	Ліпна та гончарна кераміка, бронзова фібула, залізний ніж і шило, фрагмент кістяного гребня, проколка, кістки тварин
20	Хрінники	Житло № 107	1	3x4,2 м.; 0,4 м.	П	6	В, Г	Ліпна кераміка
21	Хрінники	Житло № 109	1	5,2x4,2 м.; 0,85 м.	П	5	С, С	Ліпна та гончарна кераміка, лоцила, заколки, футляр для голок, амулет, гральний жетон, ножі

22	Хрінники	Житло № 111	1	4,6x3,6 м.; 0,7 м.	К	7	С	Ліпна та гончарна кераміка, залізні ножі, уламок серпа, проколка, рибальський гачок, прясла, скляна намистина, римський денарій
23	Хрінники	Житло № 114	1	4,8x7 м.; 1 м.	П	11	С	Ліпна та гончарна кераміка, тягарці, сокира-кельт, ніж-кинджал, вістря дротики, кресало, прясло, шпильки, кістки тварин
24	Хрінники	Житло № 116	1	2,4- 3,4x5,1 м.; 0,15-0,2 м.	О	7	-	Ліпна кераміка, уламок залізного ножа, прясло
25	Хрінники	Господарська споруда № 33	1	2,2x2,6 м.;	О	-	Г	Ліпна кераміка, залізна руда
26	Хрінники	Господарська споруда № 34	1	2x3,8 м.; 0,7 м.	Н	-	С	Ліпна і гончарна кераміка, жорна
27	Хрінники	Господарська споруда № 43	1	1,6x2,2 м.; 0,22 м.	Н	-	-	Ліпна і гончарна кераміка

28	Хрінники	Господарська споруда № 59	1	2,4x2,4 м.; 0,45	О	4	-	Ліпна кераміка
29	Хрінники	Господарська споруда № 60	1	2,8x2 м.; 0,8 м.	О	-	С	Ліпна кераміка, залізна шпора
30	Хрінники	Споруда-майстерня № 64	2	3x10 м.	О	-	-	Ліпна кераміка, залізні вістря стріл, ножі, проколки, обрізки рогів
31	Хрінники	Житло № 121	1	3,2x3 м.; 0,2	К	3	Г	Ліпна кераміка, обрізки рогів, ножі, різець, пробійники, голка, фібула
32	Хрінники	Житло № 122	1	9x6,2 м.; 0,3-0,4 м.	О	6	С	Ліпна і гончарна кераміка, ножі, наконечник стріли, пряжки, зал. пластини, фібула, проколка, обрізки рогів, амулет з ікла кабана
33	Хрінники	Житло № 124	1	3x5,2 м.; 0,4 м.	О	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
34	Хрінники	Споруда № 72	1	4,1x1,8 м.; 0,3-0,35 м.	О	1	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин

35	Хрінники	Споруда № 75	1	4,6x3,5 м.; 0,4 м.	Н	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, бронзові фібули, ніж, кістяна шпилька, скляна намистина.
36	Загаї II	Житло № 6	1	3,4x5,2 м.; 0,5 м.	П	8	Г, Г	Ліпна і гончарна кераміка
37	Загаї II	Житло № 10	1	2,8x4 м.; 1,1 м.	О	-	П, С	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, черняхівська кераміка
38	Загаї II	Житло № 11	1	3,5x4,4 м.; 0,8 м.	П	28	С	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, залізні ножі, прясла
39	Загаї II	Житло № 14	1	3x4,4 м.; 0,98 м.	О	6	С	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
40	Загаї II	Споруда № 3	1	2x3 м.; 0,2 м.	П	-	Г, Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
41	Загаї II	Споруда № 4	1	2x2 м.; 0,4 м.	Н	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин

42	Линів	Житло № 2	2	6,2x12 м.;	П	1	В, В	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфори, уламок terra sigillata,
43	Линів	Житло № 5	1	2,2x3,8 м.;	П	5	-	Ліпна кераміка, кістки тварин, грузила
				0,6 м.				
44	Линів	Житло № 9	1	2x3,6 м.;	О	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
				0,2 м.				
45	Линів	Житло № 10	1	3,4x4,2 м.;	П	-	С, В	Ліпна кераміка, кістки тварин, зубрицька кераміка
				0,5-0,6 м.				
46	Линів	Житло № 15	1	3,3x4,8 м.;	П	-	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
				0,3-0,4 м.				
47	Линів	Споруда № 2	1	3,1x3,8 м.;	О	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
				0,7 м.				
48	Линів	Споруда № 3	1	1,6x2,4 м.;	О	-	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
				0,4 м.				
49	Линів	Споруда № 6	1	2,6x4,3 м.;	Н	-	Г, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
				0,3-0,4 м.				

50	Дудин П	Об'єкт № 1	1	2,7х3,1 м.; 1,25 м.	К	-	-	Ліпна кераміка, залізний виріб, залізна пряжка
----	---------	------------	---	------------------------	---	---	---	--

КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ПШЕВОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Умовні позначення: I - № з/п; II – Назва поселення; III – Назва житла; IV - Тип житла: 1-заглиблене, 2-наземне; V – Площа та глибина житла; VI - Форма житла: К-квадратне, Н-неправильної форми, О-округле чи овальне, П-прямокутне; VII – Наявність стовпових ям; VIII - Наявність вогнищ, господарських ям та ін.: В-вогнище, Г-господарська яма, П-піч, С-сходинка; IX – Заповнення споруди.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	Сокільники	Споруда № 1	1	2,4x4 м.; 0,2-0,3 м.	О	-	-	Ліпна кераміка, обмазка
2	Сокільники	Житло № 1	2	3x1,6 м.	П	-	В	Ліпна кераміка, обмазка
3	Сокільники	Споруда № 5	2	3,2x5,2 м.	П	7	-	-
4	Сокільники	Споруда № 2	1	4,42x5,2 м.; 0,15-0,2 м.	К	3	-	Ліпна кераміка, обмазка
5	Сокільники	Житло № 3	2	3x4 м.	П	5	В	Ліпна кераміка, обмазка
6	Сокільники	Житло № 2	1	3,2x5 м.; 0,2-0,3 м.	П	2	В, Г	Ліпна кераміка, обмазка

7	Сокільники	Житло № 4	1	4x5,2 м.; 0,4 м.	П	17	С, В?	Ліпна та гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин, уламки кістяного гребеня та залізного ножа, пружина від фібули
8	Сокільники	Споруда № 3	2	3,2x4,6	П	6	-	-
9	Сокільники	Споруда № 4	1	4x4,4 м.; 0,16-0,23 м.	О	3	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
10	Сокільники	Споруда № 6	1	2,3x2,6 м.; 0,4-0,5 м.	П	6	-	Ліпна кераміка, обмазка
11	Сокільники	Житло № 6	1	4x5,56 м.; 0,6-0,7 м.	П	10	С, В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, уламки ножів, глиняні прясла
12	Сокільники	Житло № 7	1	4,8x5,2 м.; 0,8-0,85 м.	К	9	С, В	Ліпна кераміка, обмазка
13	Підберізці	Житло № 1	1	3x1,5 м.; 1,4 м.	О	-	В	Ліпна кераміка, кістки тварин

14	Підберізці	Житло № 3	2	3x5,92 м.	П	1	В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, уламок ножа
15	Підберізці	Житло № 5	1	6x4 м.; 0,8 м.	П	6	С, В	Ліпна кераміка, обмазка, амулет з ікла кабана
16	Підберізці	Житло № 6	1	5x4,2 м.; 1 м.	П	7	В	Ліпна кераміка, оплавлений залізний виріб, глиняний тигель, обмазка
17	Підберізці	Житло № 7	1	6,8x3,8 м.; 1 м.	П	23	С, В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, бронзова фібула, залізний ніж, прясла
18	Підберізці	Споруда № 1	1	1,7x2,8 м.; 0,7-0,72 м.	П	4	-	Ліпна кераміка, обмазка
19	Підберізці	Житло № 9	1	4,8x5,2 м.; 1,1 м.	П	16	В	Ліпна кераміка, обмазка, крейдяне та глиняне прясло
20	Підберізці	Житло № 14	2	4,8x6 м.	П	-	В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин
21	Підберізці	Житло № 8	2	8x4,6 м.	П	-	В	Ліпна кераміка, обмазка, бронзова булавка

22	Підберізці	Житло № 10	1	3,8x3,9 м.; 0,9 м.	К	5	В, С	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин
23	Підберізці	Житло № 11	1	4x4,8 м.; 1 м.	П	1	В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин
24	Підберізці	Житло № 15	1	4x4,4 м.; 0,8 м.	П	1	-	Ліпна кераміка, обмазка
25	Підберізці	Споруда № 2	1	5,6x2 м.; 0,9 м.	Н	6	-	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, залізна фібула
26	Підберізці	Житло № 17	2	1,8x1,1?	-	-	В?	-
27	Підберізці	Житло № 22	1	7,4x3,8 м.; 1 м.	П	3	В	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин
28	Підберізці	Житло № 18	1	5,7x3,35 м.; 0,9 м.	П	10	В, С	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин
29	Городок, ур. Пасовище	Житло № 11	1	3,8x3,8 м.; 0,1-0,2 м.	К	4	-	Ліпна кераміка, кістки тварин, кістяна проколка

30	Городок, ур. Пасовище	Житло № 12	1	4,8x3,8 м.; 0,2-0,25 м.	П	-	С, В, В	Ліпна кераміка, кістки тварин, крем'яний наконечник стріли, кістяна проколка, кам'яний розтирач
31	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 5	1	2,3x3,2 м.; 0,8 м.	П	-	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
32	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 8	1	1,6x2,8 м.; 0,2-0,4 м.	О	-	-	Ліпна кераміка
33	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 9	1	2,6x4 м.; 1,3 м.	Н	-	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
34	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 11	1	1,4x2,1 м.; 0,3 м.	О	1	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
35	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 13а	1	2x2,2 м.; 0,4 м.	П	-	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
36	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 13	1	2,52x1,7 м.; 0,24 м.	О	1	-	Ліпна кераміка, кістки тварин

37	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 15	1	2,2x3,4 м.; 0,3 м.	О	-	Г, С	Ліпна кераміка, кістки тварин
38	Городок, ур. Пасовище	Споруда № 16	1	3,5x2 м.; 0,3 м.	Н	-	Г, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
39	Городок, ур. Острів	Житло № 2	1	2,8x2,8 м.; 0,15-0,2 м.	К	5	-	Ліпна кераміка, кістки тварин, прясла
40	Городок, ур. Острів	Житло № 3	1	1,7x4,5 м.; 0,22 м.	П	-	В, С, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
41	Городок, ур. Острів	Житло № 4	1	2,7x3,1 м.; 0,5 м.	П	-	В, С, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин, обмазка
42	Городок, ур. Острів	Житло № 6	1	2x4 м.; 0,2 м.	О	-	В	Ліпна кераміка, кістки тварин
43	Городок, ур. Острів	Споруда № 4	1	2,6x3,6 м.; 0,22 м.	О	1	Г, С	Ліпна кераміка, кістки тварин
44	Городок, ур. Острів	Споруда № 8	1	2,2x2,4 м.; 0,6 м.	О	-	С, С	Ліпна кераміка, кістки тварин

45	Городок, ур. Острів	Споруда № 9	1	1,6x2,4 м.; 0,2 м.	О	-	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
46	Городок, ур. Острів	Споруда № 10	1	2,6x3 м.; 0,35 м.	Н	-	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
47	Городок, ур. Острів	Споруда № 11	1	2,8x2,8 м.; 0,8 м.	К	-	С, С	Ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, людський череп
48	Городок, ур. Острів	Споруда № 22	1	2,8x2,8 м.; 0,5 м.	К	-	С, С	Ліпна кераміка, кістки тварин
49	Велика Слобідка I	Житло № 2	2	3,3x3,6 м.	П	8	В	Ліпна кераміка, кістки тварин
50	Велика Слобідка I	Житло № 4	1	4,2x3 м.; 0,4 м.	П	5	В	Ліпна та гончарна кераміка, фрагмент бронзової фібули
51	Велика Слобідка I	Житло № 6	1	3,4x2,7 м.; 0,25-0,28 м.	П	3	В	Ліпна кераміка, кістки тварин

52	Велика Слобідка I	Житло № 8	1	3x4 м.; 0,3-0,36 м.	О	-	В	Ліпна кераміка, прясло, залізний ніж
53	Пасіки Зубрицькі	Житло № 1	1	2,5x3,4 м.; 0,7	О	-	П, С	Ліпна кераміка, залізне шило
54	Пасіки Зубрицькі	Житло № 3	1	3x4,2 м.; 0,5 м.	П	10	С	Ліпна кераміка, бронзова фібула, прясла
55	Пасіки Зубрицькі	Споруда № 1	1	6x6 м.; 1,43 м.	Н	-	С, Г	Ліпна та гончарна кераміка, жорна, залізний наконечник списа, прясла
56	Пасіки Зубрицькі	Житло № 4	2	3,4x5,6 м.;	П	-	В, Г	Ліпна та гончарна кераміка
57	Пасіки Зубрицькі	Споруда № 3	1	3,1x3,4 м.; 1,4 м.	Н	-	-	Ліпна та гончарна кераміка
58	Пасіки Зубрицькі	Житло № 11	1	3,3x3,7 м.; 0,5 м.	К	4	П	Ліпна та гончарна кераміка
59	Пасіки Зубрицькі	Житло № 10	1	3,3x4,1 м.; 0,4 м.	П	7	С, С,	Ліпна кераміка, залізна шпора

60	Загаї II	Житло № 2	1	2,6x3,5 м.; 0,4 м.	Н	3	В, Г	Ліпна кераміка, трипільська фігурка жінки, ідол, людські щелепи
61	Загаї II	Житло № 3	1	3x6,3 м.; 0,4-0,55 м.	П	14	-	Ліпна кераміка, кістки тварин, прясла, залізний ніж, лоцило, кістяний гребінь
62	Загаї II	Житло № 7	1	3x3,4 м.; 0,3-0,35 м.	К	11	-	Ліпна кераміка, кістки тварин, череп корови, залізний ключ
63	Загаї II	Житло № 8	1	3,3x3,6 м. 0,3-0,42 м.	К	5	В	Ліпна кераміка, кістки тварин, кістяна проколка
64	Загаї II	Житло № 13	1	2,4x2,5 м.: 0,4-0,43 м.	К	3	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
65	Загаї II	Житло № 16	1	2,8x3,4 м.; 0,2-0,25 м.	К	7	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
66	Загаї II	Споруда № 1	1	2,5x4,2 м.; 0,2-0,25 м.	П	-	Г, С, С	Ліпна кераміка, кістки тварин
67	Загаї II	Споруда № 2	1	2,6x3,4 м.; 0,3-0,35 м.	П	-	-	Ліпна кераміка, кістки тварин

68	Загаї II	Споруда № 7	1	2,4x3,6 м.; 0,25 м.	О	11	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин, тягарці
69	Линів. Щербата долина	Споруда № 2	1	2,23x1,1 м.; 0,23 м.	О	3	Г	Ліпна кераміка
70	Линів. Щербата долина	Споруда № 3	1	2,1x3,1 м.; 0,25 м.	О	7	Г	Ліпна кераміка
71	Линів. Друга Безодня	Житло № 1	1	3,4x5,2 м.; 0,4-0,6 м.	Н	5	В, П, Г, С	Ліпна кераміка, кістки тварин, фрагменти людського черепа, прясла, тягарці, залізний псалій
72	Линів. Друга Безодня	Житло № 3	1	3,4x4,2 м.; 0,5 м.	О	11	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
73	Линів. Друга Безодня	Житло № 7	1	6x2 м.; 0,8-1 м.	О	-	С, В, Г	Ліпна кераміка, проколки з рогу, кістяний гребінь, кістки тварин

74	Линів. Друга Безодня	Житло № 8	1	2,6x3,7 м.; 0,4 м.	О	-	В, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
75	Линів. Друга Безодня	Житло № 11	2	3x3,5 м.	О	8	В	Ліпна кераміка, кістки тварин
76	Линів. Друга Безодня	Житло № 12	1	2,3x3,4 м.; 0,35-0,4 м.	О	2	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
77	Линів. Друга Безодня	Житло № 16	1	2,4x2,1 м.; 0,3-0,4 м.	П	-	В	Ліпна кераміка, кістки тварин
78	Линів. Друга Безодня	Житло № 19	1	4,2x7 м.; 0,35-0,4 м.	Н	16	С, Г, В	Ліпна кераміка, кістки тварин, прясла
79	Линів. Друга Безодня	Споруда № 4	1	3x4,6 м.; 0,4 м.	О	2	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин, череп корови, амулети з іклів дикого кабана
80	Линів. Друга Безодня	Споруда № 5	1	2x2,4 м.; 0,6 м.	О	-	С	Ліпна кераміка, кістки тварин, прясло
81	Линів. Друга Безодня	Споруда № 7	1	3x5,2 м.; 0,6 м.	О	-	Г, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин, тягарці

82	Линів. Друга Безодня	Споруда № 8	1	2,8x4,2 м.; 0,4 м.	О	-	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
83	Линів. Друга Безодня	Споруда № 12	1	1,7x2,6 м.; 0,8 м.	О	2	С, С, С	Ліпна кераміка, кістки тварин
84	Линів. Друга Безодня	Споруда № 14	1	1,8x2,6 м.; 0,53 м.	О	1	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
85	Линів. Друга Безодня	Споруда № 15	1	2,5x3,4 м.; 0,45 м.	О	1	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
86	Підріжжя	Житло № 1	1	2,4x5 м.; 0,1-0,5 м.	П	9	Г, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
87	Підріжжя	Житло № 2	1	2,4x4,8 м.; 0,35-0,5 м.	П	16	В	Ліпна кераміка, кістки тварин
88	Підріжжя	Споруда № 1	1	1,4x1,8 м.; 0,35 м.	П	-	С	Ліпна кераміка, кістки тварин, перепалене каміння
89	Підріжжя	Житло № 3	1?	?	П?	1	В	Ліпна кераміка

90	Підріжжя	Житло № 4	1	3,3x1,7 м.; 1,2 м.	О	8	В	Ліпна кераміка
91	Підріжжя	Житло № 4а	1	1,75x3,35 м.; 0,77	О	-	С	Ліпна кераміка
92	Підріжжя	Житло № 4б	1	1,7x3,55 м.; 0,95 м.	О	-	С	Ліпна кераміка, кістки тварин
93	Підріжжя	Житло № 4в	2	40 м ²	Н	10	Г	Ліпна кераміка
94	Боратин	Житло № 2	1	2,8x3,6 м.; 0,15-0,2 м.	П	7	П	Ліпна кераміка, кістки тварин
95	Боратин	Житло № 8	1	2,9x3,65 м.; 0,45 м.	П	7	Г	Ліпна кераміка, кістки тварин
96	Боратин	Споруда № 1	1	1,2x2,8 м.; 0,5 м.	О	2	-	Ліпна кераміка
97	Боратин	Споруда № 2	1	3x3,25 м.; 0,3 м.	О	4	Г, Г	Ліпна кераміка, кістки тварин

98	Боратин	Споруда № 3	1	2,8x3,1 м.; 0,4 м.	К	-	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
99	Боратин	Споруда № 4	1	2,4x2,43 м.; 0,6 м.	К	-	-	Ліпна кераміка, кістки тварин
100	Зубра	Житло № 1	1	3,68x4,64 м.; 0,15- 0,2 м.	П	9	В	Ліпна кераміка, вістря списа

КАТАЛОГ ЖИТЕЛ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Умовні позначення: I - № з/п; II – Назва поселення; III – Назва житла; IV - Тип житла: 1-заглиблене, 2-наземне; V – Площа та глибина житла; VI - Форма житла: К-квадратне, Н-неправильної форми, О-округле чи овальне, П-прямокутне; VII – Наявність стовпових ям; VIII - Наявність вогнищ, господарських ям та ін.: В-вогнище, Г-господарська яма, П-піч, С-сходинка; IX – Заповнення споруди.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	Бакота	Житло № 1	1	3,6x4,3 м.; 0,5 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, монета імператора Нумеріана
2	Бакота	Житло № 7	1	3x4,8 м.; 0,3-0,4 м.	П	-	П, С	Ліпна і гончарна кераміка, уламок жорна, кістки тварин
3	Бакота	Житло № 8	2	5,2x9,3 м.	П	-	В, П	Ліпна і гончарна кераміка, залізний ніж з кістяним руків'ям, кістки тварин
4	Бакота	Житло № 9	1	2,7x3,7 м.; 0,35 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори
5	Бакота	Житло № 10	1	2,2x2,8 м.; 0,35 м.	К	-	В	Ліпна і гончарна кераміка

6	Бакота	Житло № 11	1	34,2 м ² ; 0,55-0,6 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
7	Бакота	Житло № 12	2	7,8x4,5 м.	П	-	П, П	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, фрагмент залізних ножиць, уламок амфори, монета Антоніна Пія
8	Бакота	Житло № 14	1	3,3x3,5 м.; 0,2-0,3	К	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори, каміння
9	Бакота	Житло № 15	1	5x3,2 м.; 0,45-0,5 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, рибацькі гачки, срібна фібула,
10	Бакота	Житло № 17	1	3,5x2,8 м.; 0,3 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
11	Бакота	Житло № 19	2	7,4x3,8 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, каміння
12	Бакота	Житло № 24	2	8,6x6,4 м.	П	-	В,В	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори, каміння
13	Бакота	Житло № 24	2	6,5x4,2 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, вістря гарпуна, цвяхи, фрагмент списа

14	Бакота	Господарська наземна будівля № 26	2	4,8x3,4 м.	П	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, каміння
15	Бакота	Житло № 27	2	8,2x4,3 м.	П	7	П	Ліпна і гончарна кераміка, прясла, залізні ножі, залізна проколка, точило, фрагменти гребня, кістяний стиль, фрагмент скляного кубка, янтарна намистина, уламки бронзових та срібної фібул
16	Бакота	Господарська наземна будівля № 28	2	4,9x3,2 м.	П	6	П	Ліпна і гончарна кераміка, залізна втулка від сулиці
17	Бакота	Господарський комплекс № 29	1	2,5x2,2 м.; 0,35-0,4 м.	К	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
18	Бакота	Житло № 38	2	3x2,5 м.	К	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
19	Бакота	Житло № 40	1	2,8x2,6 м.; 0,25-0,3 м.	К	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори

20	Бакота	Житло № 41	1	3,8x3,5 м.; 0,45-0,5 м.	К	6	В	Ліпна і гончарна кераміка
21	Бакота	Житло № 43	1	3,9x3 м.; 0,35 м.	П	3	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори
22	Бакота	Житло № 44	1	3,7x3,2 м.; 0,35 м.	П	+	П	Ліпна і гончарна кераміка
23	Бакота	Житло № 45	1	3,7x3,5 м.; 0,35 м.	К	2	П, Г, В	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори, прясло, цвях, залізна коса, залізний ключ, бронзовий дріт
24	Бакота	Житло № 46	1	4,2x3,6 м.; 0,3 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка
25	Бакота	Житло № 50	1	4,6x4,6 м.; 0,45-0,5 м.	К	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, уламок обробленого рога
26	Бакота	Житло № 47	1	3,8x3,1 м.; 0,4 м.	П	4	П, П	Ліпна і гончарна кераміка, залізний шлак, болотна залізна руда

27	Бакота	Житло № 48	1	3,6x4 м.; 0,35-0,4 м.	К	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
28	Бакота	Житло № 49	1	4,5x3,4 м.; 0,4 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
29	Бакота	Житло № 51	1	3,8x3,7 м.; 0,3 м.	К	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
30	Бакота	Житло № 52	1	5,4x3,2 м.; 0,25 м.	П	-	П, П, Г	Ліпна і гончарна кераміка
31	Бакота	Господарське приміщення № 53	1	5,8x3,1 м.; 0,3-0,35 м.	П	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
32	Бакота	Господарське приміщення № 54	1	5x3 м.; 0,3 м.	П	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
33	Бакота	Житло № 56	2	18,8 м ²	П	+	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор, фрагмент ножа

34	Бакота	Житло № 57	1	3,6x3,1 м.; 0,45-0,5 м.	П	6	П, П, Г	Ліпна і гончарна кераміка, залізний шлак
35	Бакота	Житло № 59	1	3,8x4,8 м.	П	-	П, Г	Ліпна і гончарна кераміка, залізний і керамічний шлак, залізний гребінь, глиняний тигель
36	Бакота	Житло № 61	1	2,7x3,2 м.; 0,35-0,4 м.	П	6	В, Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
37	Бакота	Житло № 62	2	3x4,8 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
38	Бакота	Господарська споруда № 66	1	3x2,7 м.; 0,6 м.	К	4	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
39	Бакота	Житло № 69	1	3,6x2,5 м.; 0,55-0,6 м.	П	-	В, Г	Ліпна і гончарна кераміка
40	Бакота	Житло № 70	1	3,5x4,6 м.; 0,65 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор
41	Бакота	Житло № 71	1	4x4,6 м.; 0,68	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка

42	Бакота	Житло № 72	1	3,2x2,8 м.; 0,25 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфори
43	Бакота	Житло № 73	2	3x4 м.	К	4	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламок жорна
44	Бакота	Житло № 74	2	4,2x5,6	П	4	В	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфори, жорна
45	Бакота	Житло № 75	1	2,9x3,8 м.; 0,45-0,5 м.	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
46	Бакота	Господарська споруда № 77	1	2,9x3,8 м.; 0,35-0,45 м.	Н	2	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
47	Бакота	Господарська споруда № 78	1	2,9x3,6 м.; 0,45 м.	К	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
48	Бакота	Житло № 79	1	4x4,6 м.; 0,5-0,55 м.	К	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
49	Бакота	Житло № 80	1	3,8x5,6 м.; 0,45-0,5 м.	П	1	П, Г	Ліпна і гончарна кераміка, точило

50	Бакота	Житло № 81	1	6,8x5,1 м.; 0,4-0,5 м.	П	-	П, В	Ліпна і гончарна кераміка
51	Бакота	Житло № 83	2	4,2x7,5 м.	П	-	В, В, В, В	Ліпна і гончарна кераміка
52	Бакота	Господарська споруда № 84	2	6x8,8 м.	П	4	-	Ліпна і гончарна кераміка
53	Бакота	Господарська споруда № 85	1	6,3x5,2 м.; 0,3-0,35 м.	П	-	Г, Г	Ліпна і гончарна кераміка
54	Біляївка	Житло № 1	1	3,7x3 м.; 1,2 м.	К	-	В, С	Гончарна кераміка, кістки тварин, залізне долото, кам'яний брусок, уламок амфори
55	Біляївка	Житло № 2	1	6x6 м.; 0,3-0,4м.	К	-	Г	Гончарна кераміка, уламок амфори, прясло, кам'яний брусок
56	Біляївка	Житло № 5	1	4x2,6 м.; 1,5 м.	П	-	В, С	Гончарна кераміка, кістяне вістря, прясло, ручка ножа, кістки тварин
57	Біляївка	Житло № 6	1	3,2x2,5 м.; 1 м.	П	-	В	Гончарна кераміка, уламки амфор, кістки тварин

58	Біляївка	Господарська споруда № 1	1	3 м.; 1,2-1,4 м.	О	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор, керамічний шлак, кістки тварин
59	Шершні	Житло № 1	2	4,6х6,6 м.	П	-	В	Жорно, кістки собаки
60	Шершні	Житло № 2	2	6,7х9,3 м.	П	8	В, Г	Ліпна кераміка, уламок жорна, металургічний шлак
61	Курники	Житло № 1	2	7х13 м.	П	9	В, В	Ліпна і гончарна кераміка, руків'я щита
62	Курники	Житло № 2	2	5,5х6 м.	Н	2	Г	Ліпна і гончарна кераміка
63	Бернашівка	Житло № 6	1	3,4х2,3 м.; 0,25-0,3 м.	П	2	В	Гончарна кераміка
64	Бернашівка	Житло № 8	2	3,6х4,8 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка
65	Бернашівка	Житло № 9	2	20 м ²	П	-	П	Ліпна і гончарна кераміка
66	Нагорне II	Наземне житло	2	12х3,5 м.	П	-	В, С	Обмазка, кам'яні плити
67	Нагорне II	Напівземлянка № 1	1	12 м ² ; 1,5 м.	Н	-	В	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин

68	Нагорне II	Напівземлянка № 2	1	2,8x2 м.; 1,4 м.	Н	-	В, В, С, Г	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин, кам'яні плити
69	Нагорне II	Напівземлянка № 3	1	0,6 м.	О	11	-	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин
70	Нагорне II	Напівземлянка № 4	1	0,5-0,6 м.	-	1	-	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин
71	Нагорне III	Напівземлянка № 1	1	3,6x3 м.; 1,4 м.	П	5	П, С	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин
72	Нагорне III	Напівземлянка № 2	1	3,4x2,4 м.; 1-1,15 м.	П	1	С	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин
73	Нагорне III	Напівземлянка № 3	1	2,2x2,5 м.; 1,25	П	1	-	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин
74	Нагорне III	Напівземлянка № 4	1	2x2 м.; 0,5-0,6 м.	К	-	-	Гончарна кераміка, обмазка, кістки тварин

75	Черепин	Житло № 1	2	10x3,2 м.	Н	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, залізна шпора, кістяна ручка ножа, прясла, кам'яні бруски, залізний ключ, залізний ніж, уламок амфори, кістки тварин
76	Черепин	Житло № 2	2	3,2x2,2 м.	П	-	Г	Ліпна і гончарна кераміка, фрагменти фібули, уламок глиняного тигля, прясло, фрагмент зернотерки
77	Черепин	Житло № 4	1	6x3 м.; 0,75-1 м.	П	7	В, Г	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор, фрагмент залізного ножа,
78	Черепин	Житло № 5	1	6,5x4,4 м.; 0,5-0,8 м.	Н	-	В, Г	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин, жорно, ліпна пшеворська кераміка
79	Черепин	Споруда А	1	3,6x3 м.; 1,6 м.	О	1	С	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори, фрагмент залізного ножа, лоцило, кістяні ручки ножа, уламок прясла

80	Черепин	Житло № 6	1	4,7x4 м.; 1,6-1,8 м.	О	-	С, В	Ліпна і гончарна кераміка, денце пшеворського горщика, уламки амфори та terra sigillata, залізна шпора, ковзан з кістки, фрагмент кістяного гребня, уламки точила, намистина з рожевої пасти, прясло, глиняний конічний блок
81	Черепин	Житло № 7	1	4,8x4 м.; 1,6 м.	П	-	С	Ліпна і гончарна кераміка, бронзова фібула, бронзова стрічка, ніж, точила
82	Черепин	Житло № 8	1	5,25x4,75 м.; 0,75	К	-	П, С, Г, Г	Ліпна і гончарна кераміка, бронзова підвіска у вигляді лева, уламок ножа, цвях, фрагменти залізної фібули, точила, залізний шлак
83	Черепин	Житло № 9	1	6,4x6 м.; 0,8-1,1 м.	К	-	В, В, П, Г	Ліпна і гончарна кераміка, бронзова фібула, пшеворський горщик, уламок амфори
84	Черепин	Житло № 11	1	10,5x7 м.; 0,9-1,1 м.	Н	-	В, В, Г, Г	Ліпна і гончарна кераміка, зернотерка, кістяний гребінь, кістяна проколка, прясло, уламки terra sigillata, пшеворська кераміка, точило, уламок амфори

85	Черепин	Житло № 12	1	5,8x3,5 м.; 0,82 м.	П	-	П, Г	Ліпна і гончарна кераміка, уламок амфори, залізний ніж, залізний ключ, залізний гачок, скляна бусина, конічні блоки
86	Комарів	Споруда № 1-1956	2	4,2x4,3 м.;	Н	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор та скляного посуду, фрагменти плінфи та черепиці, залізний черпак, головка молотка
87	Комарів	Споруда № 2-1956	2	2,7x4,2 м.	П	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор та скляного посуду, фрагменти плінфи та черепиці
88	Комарів	Споруда № 3-1956	2	4x3,4 м.	П	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, уламки скляного посуду, фрагменти плінфи та черепиці
89	Комарів	Споруда № 4-1956	2	4,4x4,8 м.	К	-	-	-
90	Комарів	Споруда № 5-1956	1	4,1x4,4 м.; 0,95 м.	К	3	С, С, В	Ліпна і гончарна кераміка, уламки скляного посуду, кістки тварин

91	Комарів	Споруда № 6-1957	2	6x6,9 м.	К	-	-	Ліпна і гончарна кераміка, обмазка, амфора, залізні цвяхи, каміння, глиняний тигель, посудина з залізної бляхи
92	Комарів	Споруда № 7-1957	1	1,45 м.	-	-	-	-
93	Комарів	Споруда № 1-1962	2	1,5x4 м.	П	-	-	Плінфа, обмазка
94	Комарів	Споруда № 2-1962	1	3,6x2,65 м.; 0,65 м.	П	-	-	-
95	Комарів	Споруда № 3-1962	1	2,5x3,2 м.; 1,57-1,67 м.	П	-	-	Обмазка
96	Комарів	Культова споруда 1-1969	2	-	-	13	В	Каміння
97	Комарів	Житло 1-1974	1	-	П	-	-	-
98	Комарів	Житло 2-1974	2	-	Н	-	-	Обмазка

99	Комарів	Напівземлянка з піччю-кам'янкою	1	3,8x4,2 м.; 0,4-0,6 м.	К	2	П	Ліпна і гончарна кераміка, уламки амфор та скляного посуду, прясло, залізна пластина
100	Ягнятин	Житло № 1	2	15 м ²	-	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, кістки тварин
101	Ягнятин	Житло № 2	2	12x4-6 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка
102	Ягнятин	Житло № 3	2	108 м ²	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка
103	Ягнятин	Споруда I	2	15x8 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка
104	Ягнятин	Споруда III	2	15,7x6,6 м.	П	-	В	Ліпна і гончарна кераміка, горщики, грузила

РЕЗЮМЕ

Резюме. У даній роботі досліджуються особливості жител на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур. На базі публікацій матеріалів поселень сформовано каталоги споруд. Розроблена авторська типологія жител на поселеннях вельбарської, пшеворської та черняхівської культур. На основі зазначених даних проведено порівняльний аналіз споруд зазначених культур.

Summary. This research investigates the peculiarities of houses in the settlements of the Wielbark, Przeworsk and Cherniakhiv cultures. On the basis of publications of materials from the settlements, catalogs of buildings were formed. The author's own typology of houses in the settlements of the Wielbark, Przeworsk and Cherniakhiv cultures is developed. On the basis of these data, a comparative analysis of the structures of these cultures was carried out.